

**Universita Karlova v Praze
Filosofická fakulta
Ústav informačních studií a knihovnictví**

Jaroslav Rozsypal

**Požadavky odborných uživatelů na systémy právních
informací:
Porovnání právních systémů relevantních pro české právní
prostředí**

Diplomová práce

Praha 2006

Vedoucí diplomové práce:

Peter Pálka

Oponent diplomové práce:

mgr. Vít Štecler

Datum obhajoby:

18. 9. 2016

Hodnocení:

rychle (1)

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

pro Jaroslav Rozsypal

obor Informační studia a knihovnictví

Název tématu: Požadavky odborných uživatelů na systémy právních informací : Porovnání právních systémů relevantních pro české právní prostředí

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce je odborné formulování zdůvodněných požadavků odborných uživatelů na funkce a obsah právních systémů relevantních pro české právní prostředí. Zpracujte bibliografickou rešerši a následnou studijně rozborovou práci o stavu vybraných systémů. Vytvořte vhodné nástroje hodnocení a formulujte přiměřené závěry.

Pro zpracování použijte tuto pracovní osnovu:

1. Informace, komunikační proces, informační chování
2. Základní teoretické otázky tvorby práva
3. Právní dokumenty a právní jazyk
4. Předpoklady vyhledávání v systémech právních informací
5. Systémy právních informací a vyhledávání v nich
6. Jednotlivé systémy právních informací
7. Porovnání systémů, shrnutí, vize budoucího vývoje

Diplomová práce bude připravena a upravena v souladu s platnými vnitřními předpisy FF UK a dalšími metodickými pokyny a normativními dokumenty.

Rozsah grafických prací:

Rozsah průvodní zprávy:

Seznam odborné literatury:

1. KOŘENSKÝ, Jan; CVRČ, František; NOVÁK, František. *Juristická a lingvistická analýza právních textů. Právněinformatický přístup*. Praha : Academia, 1999. 171 s. ISBN 80-200-0730-X.
2. BRABEC, František. (Ne)Dosažitelnost informací o právu EU a ES v České republice. In *Inforum 2002 : 8. konference o profesionálních informačních zdrojích, 21-23.5. 2002* [online]. Praha, 2002 [cit. 2003-12-07]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/inforum2002/prednaska1.htm>>.
3. KRECHT, Jaroslav. Právní informatika a možnosti jejího dalšího rozvoje. *Právník*. 1998, roč. 138, č. 4, s. 280-289.

Vedoucí diplomové práce: Peter Pálka

Datum zadání diplomové práce: 29.6.2006

Termín odevzdání diplomové práce:

L.S.

PhDr. Richard Papík, Ph.D.

.....
Vedoucí součásti-ředitel ÚISK FF UK

.....
Děkan FF UK

V Praze dne 29.6.2006

xtů :

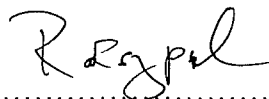
02 :
.12-

. 4,

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje.

V Praze, 13. srpna 2006

.....
podpis diplomanta

Identifikační záznam

ROZSYPAL, Jaroslav. *Požadavky odborných uživatelů na systémy právních informací : porovnání právních systémů relevantních pro české právní prostředí*. Praha, 2006. 87 s. Diplomová práce. Universita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, Ústav informačních studií a knihovnictví 2006. Vedoucí diplomové práce Peter Pálka.

Abstrakt

Tématem práce jsou systémy právních informací relevantní pro české právní prostředí. Cílem práce je formulace požadavků odborných uživatelů na takové systémy, zpracování nutných teoretických východisek a následná analýza jednotlivých systémů a jejich srovnání.

Práce se věnuje jak teoretickým základům informačního chování, tak otázkám tvorby práva, formám jeho vyjádření a interpretace. Popisuje různé typy právních dokumentů a jejich typické vlastnosti. Dále se zabývá specifiky právního jazyka a problematikou vyhledávání v automatizovaných systémech právních informací. Popisuje, analyzuje a srovnává vybrané systémy právních informací, hlavně systémy ASPI, LexGalaxy a EUR-Lex, včetně jejich hodnocení.

Klíčová slova

systémy právních informací, právní řád, právní jazyk, právní dokumenty, právní předpisy, vyhledávání právních informací, odborní uživatelé

Obsah:

PŘEDMLUVA	1
1. INFORMACE, KOMUNIKAČNÍ PROCES A INFORMAČNÍ CHOVÁNÍ	3
1.1 Pojem informace	3
1.2 Pojem právní informace	3
2. ZÁKLADNÍ TEORETICKÉ OTÁZKY TVORBY PRÁVA	6
2.1 Právní norma	6
2.1.1 Specifické rysy právní normy	7
2.1.2 Charakteristika a znaky právní normy	8
2.2 Prameny práva	8
2.2.1 Právní předpisy	9
2.2.2 Právní obyčeje	10
2.2.3 Soudní precedenty	10
2.2.4 Normativní smlouvy	11
2.3 Působnost právních norem	11
2.3.1 Věcná působnost	12
2.3.2 Prostorová působnost	12
2.3.3 Osobní působnost	13
2.3.4 Časová působnost	13
2.3.4.1 Platnost a účinnost právního předpisu	13
2.3.4.2 Retroaktivita v právu	14
2.3.4.3 Zánik platnosti a účinnosti právního předpisu– derogace	15
2.4 Interpretace práva	15
2.4.1 Závaznost a významnost interpretačních závěrů	16
2.4.2 Standardní metody interpretace	16
3. PRÁVNÍ DOKUMENTY	18
3.1 Pojem právního dokumentu	18
3.2 Legální dokumenty	19
3.2.1 Hierarchie právních předpisů	19
3.2.2 Problematika interních normativních instrukcí	22
3.3 Aplikační dokumenty	23
3.4 Literární dokumenty	25
3.5 Internacionalizace práva	25
3.6 Evropské právo	26
3.6.1 Unijní právo	26
3.6.2 Komunitární právo	27
3.7 Typické vlastnosti právních textů	29
4. PRÁVNÍ JAZYK	31
4.1 Právní jazyk jako odborný jazyk	31
4.2 Specifika právního jazyka	32
5. PŘEDPOKLADY VYHLEDÁVÁNÍ V SYSTÉMECH PRÁVNÍCH INFORMACÍ	37
5.1 Informační problém v právu	37
5.2 Přirozený a selekční jazyk	39
6. SYSTÉMY PRÁVNÍCH INFORMACÍ A VYHLEDÁVÁNÍ V NICH	42
6.1 Pojem informačního systému	42

6.2	Automatizované systémy právních informací	43
6.2.1	Dokumentografické automatizované systémy právních informací	44
6.2.2	Textové automatizované systémy právních informací ..	45
6.2.3	Faktografické automatizované systémy právních informací	46
6.2.4	Znalostní automatizované systémy právních informací ..	46
6.3	Vyhledávání v systémech právních informací	49
6.3.1	Právní termíny a právní pojmy	49
6.3.2	Indexy a slovníky	50
6.3.3	Thesaurus	51
6.3.4	Strukturování právních dokumentů	52
6.3.5	Metoda úplného textu	52
6.3.6	Efektivnost vyhledávání	55
7.	JEDNOTIVÉ SYSTÉMY PRÁVNÍCH INFORMACÍ	58
7.1	Historie	58
7.2	Výběr systémů	60
7.3	ASPI	61
7.3.1	Charakteristika a nástroje systému	61
7.3.2	Vyhledávání v systému	64
7.4	LexGalaxy	68
7.4.1	Charakteristika a nástroje systému	68
7.4.2	Vyhledávání v systému	70
7.5	Další české systémy právních informací	72
7.6	EUR-Lex a další informační systémy evropského práva	74
8.	POROVNÁNÍ SYSTÉMŮ	77
9.	ZÁVĚR A VIZE BUDOUCÍHO VÝVOJE	80
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	81

Předmluva

Motto: „Aktivně žít znamená žít s přiměřenými informacemi“

Norbert Wiener (Wiener, 1963, str. 32)

Tématem mé diplomové práce jsou systémy právních informací relevantní pro odborného uživatele pohybujícího se v českém právním prostředí. K výběru tohoto tématu mě vedlo několik důvodů. Předně jde o oblast, v níž se prolíná informační věda a právo, tedy obory, jejichž studiu se věnuji. Měl jsem tak možnost zpracovat téma z více úhlů pohledu a uchopit jej nejen z infromatického hlediska, ale též z pozice odborného právníckého uživatele. Výzvou byl dále fakt, že uvedená problematika byla dosud nepříliš zpracovaná na podobně syntetizující úrovni a přihlédnutím ke specifickým právních informací a právního jazyka. Konečně také doufám, že výsledky své diplomové práce využiji i v praxi a případně usnadním orientaci i dalším potenciálním uživatelům.

Cílem této práce je formulace požadavků odborných uživatelů na systémy právních informací využitelné v českém právním prostředí, teoretická východiska a následný popis, analýza a porovnání vybraných systémů. Pro zpracování své diplomové práce jsem čerpal z českých i zahraničních dokumentů a hlavně z podrobné práce s vybranými systémy a jejich databázemi. Vzhledem k tomu, že jde z větší části o komerční systémy, bylo nsnadné zajistit si k některým databázím přístup. Právě zde jsem mohl využít svého paralelního studia na právnícké fakultě University Karlovy, v jejíž knihovně mám přístup k vybraným systémům.

Použité zdroje jsem citoval v souladu s normami ČSN ISO 690 a ČSN ISO 690-2. Citace v textu jsou odkazovány v hranatých závorkách pomocí příjmení autora, roku vydání a stránky. Bibliografické záznamy citovaných dokumentů jsou uvedeny na konci práce v seznamu použité literatury.

1. kapitola této práce je stručným úvodem do problematiky informačního chování, včetně osvětlení pojmů informace a právní informace. 2. kapitola se věnuje obecné teorii práva a otázkám jeho tvorby. Pojednává hlavně o právních normách, jejich specifických rysech a vztahu k právním

předpisům. 3. kapitola nás seznamuje s oblastí právních dokumentů, uvádí jejich druhy a konkrétní formy a popisuje také typické vlastnosti právních textů. Ve 4. kapitole je pozornost věnována právnímu jazyku jako svébytnému druhu odborného jazyka s mnohými zvláštnostmi oproti jazyku obecnému. 5. kapitola pak zkoumá teoretické předpoklady vyhledávání v systémech právních informací a je východiskem pro obsah kapitoly 6. věnované konkrétním formám automatizovaných systémů právních informací a metodám vyhledávání v nich. Jádrem je pak 7. kapitola popisující jednotlivé vybrané systémy právních informací a 8. kapitola zabývající se komparací zvolených systémů. V závěrečné 9. kapitole nastiňují možný budoucí vývoj.

Velmi rád bych poděkoval svému vedoucímu diplomové práce panu Peteru Pálkovi za vstřícnost, trpělivost a užitečné rady.

1. Informace, komunikační proces a informační chování

1.1 Pojem informace

Jestliže se chceme zabývat systémy právních informací, pak je třeba nejprve objasnit některé základní pojmy z informační vědy. Klíčovým se jeví samotný pojem informace. Klasická definice Norberta Wienera říká, že informace je název pro obsah toho, co se vymění s vnějším světem, když se mu přizpůsobujeme a působíme na něj svým přizpůsobováním [Wiener, 1963, str. 32]. Můžeme tedy chápat informaci rozeznatelnou v daném okamžiku příjemcem jako způsob a míru uspořádanosti daného jevu a jako vztah daného jevu k příjemci. Informace ze své podstaty neexistuje jinak než v kontextu a zároveň svou existencí dokazuje naprostou souvislost všeho se vším, propojení jednotlivých částí světa do jediného celku. Informace plní roli sdělení, jímž je předávána zpráva os sledovaném jevu a kterým se u příjemce tohoto sdělení zmenšuje neurčitost jeho vědomostí o tomto jevu [Malý, 2003, str. 6]. Z naznačeného pohledu vyplývá, že informace představují základní kámen každého rozhodování a že jsou tedy jádrem veškerého řízení. V souladu s Jiřím Cejpkem je účelné rozlišovat mezi informacemi ve smyslu subjektivním, které znamenají zvýšení znalosti něčeho (resp. snížení entropie znalosti něčeho), a informacemi ve smyslu objektivním jakožto sděleními o něčem v písemné či jinak na hmotný předmět či energii vázané podobě [Cejpek, 1997 str. 12]. Tento druhý typ informace je nazýván informací potenciální, jejíž technickou podobu představují data, tj. potenciální informace zobrazené ve formě čitelné a zpracovatelné strojem.

1.2 Pojem právní informace

Stejně jako informace obecně lze i právní informace chápat ve výše uvedeném dvojím smyslu, tedy jako subjektivní a objektivní. Právní informaci je třeba považovat za deontickou, tj. jde o informaci o tom, co by

podle práva být mělo, a ne o tom, co jest [Novák, 1994a, str. 350]. Samozřejmě ji také nelze zaměňovat s jejím hmotným nosičem, na němž je zaznamenána. Takový nosič se nazývá dokument a bude o něm podrobněji pojednáno v kapitole 4. Sám pojem právní informace nabývá dvojího významu – jednak jde o informaci podávanou právem samým a na druhé straně nabývá také podoby informace o právu, o právním řádu. Právo samo tvoří určitý, relativně bohatě strukturovaný systém vymezující prostor pro chování společenských subjektů. Z hlediska vyjádření je právo soustavou právních norem, tedy normativním systémem vyjadřujícím v závazné, státem sankcionované formě, vůli zákonodárce. Z výše uvedeného vyplývá, že právní informace je v zásadě založena na textech právních norem a dále na textech s těmito normami souvisejících, již jsou jejich výkladem (oficiálním – např. judikatura, nebo neoficiálním – např. komentáře k zákonům [Rozkot, 2004, str. 1]. Právním normám se věnuje následující kapitola, proto nyní postačí, když uvedeme, že svým adresátům buď ukládají povinnosti nebo stanovují jejich subjektivní práva, tj. oprávnění. Právní řád tak představuje velice složitý, mnohvrstevně strukturovaný a navzájem propojený systém institucí a norem. Jeho nejtypičtější vlastnosti – vnitřní souvislost a časovou závislost – v sobě přirozeně nesou právní informace. Na tomto místě je vhodné dále připomenout, že v současnosti český právní řád nelze vnímat jako osamělý uzavřený systém, neboť stále více stoupá vliv práva mezinárodního, hlavně pak specifického práva evropského.

Právo České republiky reprezentuje systém výlučně psaného práva, což znamená, že všechny právní normy jsou zaznamenány v písemných dokumentech, převážně pak v právních předpisech. Právní informace vykazují vysoký stupeň strukturovanosti, jednotlivé předpisy jsou tudíž dobře definovanými objekty s přesně definovaným obsahem, jejichž vztah k ostatním objektům lze relativně dobře popsat [Rozkot, 2004, str. 2]. Právo nevykazuje jen relevanci normativní, ale též relevanci informační, to znamená, že informuje své adresáty o tom, co je přikázáno, zakázáno či výslovně dovoleno. Za primární a autentickou právní informaci je tedy třeba považovat informaci podanou samotnou právní normou. Pro analýzu systémů právních informací mají ovšem stále větší význam právní

informace v objektivním smyslu, tj. informace o právu. Budoucí expertní systémy právních informací pak budou pracovat s oběma typy informací, neboť jejich výstupu budou syntézou obého.

Právní informace lze dále členit také na 1) právní informace v užším smyslu, jimiž jsou informace o právní úpravě a informace o interpretaci právních norem tuto právní úpravu zajišťujících a 2) právní informace v širším smyslu, kam spadají faktografické informace o právně relevantních skutečnostech (např. informace o skutkové podstatě určitého případu, o provedených důkazech apod.) [Cejpek, 1997, str. 17-18]. Posledně uvedené informace nicméně nebudou předmětem této práce, ta se zaměří pouze na systémy právních informací v užším smyslu.

Možnost získání právních informací je prvním předpokladem k tomu, aby se právní normy v životě společnosti respektovaly. Informatizace práva tak má rozsáhlé důsledky v mnoha oblastech, neboť právo nepředstavuje jen rámec rozhodovacích procesů ve společnosti, ale je také zároveň součástí společenského informačního systému. Současný problém informovanosti v oboru práva ovšem nespočívá ani tak v nedostatku informací o právu, jako spíše v jejich nepřehlednosti a stále narůstajícím množství.

2. Základní teoretické otázky tvorby práva

Pro pochopení specifiky právních informací je nutné objasnit také některé klíčové pojmy z oblasti teorie práva. Zásadní postavení zde zaujímají právní normy a jejich vyjádření v podobě právních předpisů.

2.1 Právní norma

Právní normou rozumíme obecně závazné pravidlo chování, jehož dodržování je zabezpečeno státním donucením [Boguszak, 2004, str. 81]. Jde tedy o pravidlo stanovené nebo uznané státem, který jeho porušování sankcionuje. Z výše uvedeného vyplývá, že právní norma je základním elementem každého právního systému. Jako taková nabývá plného smyslu a obsahu teprve jako část systému práva a nemůže být tedy poznávána a pochopena izolovaně. Právní norma není zcela totožná s textem právního předpisu, tj. se svým slovním vyjádřením v normativním aktu, neboť může být jako součást společenského vědomí konkrétnější a bohatší.

Základními prvky právní normy jsou její předmět a její obsah, přičemž předpokladem právní normy je také existence jejích subjektů, a to a) subjektu, který normu vytvořil (normotvorný subjekt), jímž je v České republice stát a orgány místní samosprávy a b) subjektů, kterým je určena (adresáti), tedy těch, jimž právní norma nepodmíněně nebo podmíněně ukládá povinnosti či dává subjektivní práva anebo ve vztahu k nimž zakládá jiné právní následky [Knapp, 1998, str. 29]. Předmětem právní normy je určité lidské chování, ovšem někdy může předmět spočívat i v něčem jiném. I tehdy je ale tento předmět upravován se zřetelem k nějakému jinou právní normou upravenému chování. Takovým předmětem právní normy odlišným od určitého lidského chování může být subjekt, vymezení právních skutečností (pokud norma ukládá povinnosti či zakládá práva podmíněně), vymezení skutkové podstaty v obecném významu (tj. jako souboru skutečností, které působí určitý právní následek), sekundární předmět práva (tedy předmět, jehož s týká chování právem upravené) či určitý právní stav

[Knapp, 1998, str. 30]. Obsahem právní normy je pak právní a logická spojnice mezi subjektem normy a jejím předmětem.

2.1.1 Specifické rysy právní normy

Pro odlišení právní normy od jakékoli jiné normy lidského chování je nutné vymezit její definiční znaky a mezi nimi dále rozlišit znaky formální a materiální. Formálním znakem právní normy je skutečnost, že musí být vydána k tomu oprávněným orgánem a musí být náležitě publikována (o tom více dále). Větší význam mají znaky materiální, jimiž jsou právní závaznost, formální určitost, regulativnost, obecnost a vynutitelnost [Knapp, 1998, str. 32-33]. Právní závaznost vyplývá přímo z podstaty právní normy, která je závazným pravidlem chování, jelikož stanovuje oprávnění a povinnosti. Jestliže právní předpis vyjadřuje pravidlo lidského chování a splňuje přitom všechny formální znaky právního předpisu, ale nestanovuje přitom dotyčné pravidlo chování právně závazně, pak norma jím vyjádřená není normou právní. Pokud jde o formální určitost, je právní normou jen taková norma, která je obsažena ve státem uznaném pramenu práva, což znamená, že stát uznává normy pouze v určité právní formě, v níž musí být vyjádřeny [Gerloch, 2004, str. 36-37]. Znak regulativnosti (nebo též normativnosti) vyjadřuje podmínku, aby cílem normy byla regulace nějakých společenských vztahů, tedy ne pouhá politická proklamace, jak se občas děje. Z hlediska definice právní normy se normativností rozumí především to, že norma něco stanoví, že tedy přikazuje, že se něco má či nemá stát, že někdo má či nemá něco konat, že má či nemá nastat nějaký stav, že tedy něco má být. Právní norma tudíž musí být preskriptivní. Obecnost právní normy znamená, že tato upravuje chování druhově určených subjektů (adresátů), jejichž oprávnění, povinnosti i sankce jsou rovněž stanoveny obecně. Konečně vynutitelnost je odrazem státního donucení, které je poskytováno k prosazení subjektivního práva chráněného právní normou, jestliže povinnost mu odpovídající nebyla splněna dobrovolně [Knapp, 1998, str. 37]. Státní donucení je vlastně důsledkem závaznosti právní normy. Určitý problém představují tzv. imperfektní právní normy, které neobsahují sankci jako prvek své logické struktury. Od

imperfektních norem je třeba odlišovat případy, kdy je sankce implicitní nebo kdy je vyjádřena v jiném právním předpisu.

2.1.2 Charakteristika a znaky právní normy

Právní norma je kvantitativně definována jako nejmenší smysluplný prvek právního řádu. Obsah právní normy lze chápat jednak sémanticky, resp. pragmaticky, a jednak syntakticky. Z hlediska sémantického, tj. z hlediska jejího významu, a pragmatického, tj. z hlediska informace přenášené právní normou od jejího tvůrce k jejímu adresátovi, jsou obsahem právní normy závazné příkazy, zákazy a dovolení, prostředkem jejichž vyjádření je jazyk. Právní norma je nehmotná, je to myšlenkový útvar, jenž je formálně jazykově vyjádřen v právním předpisu [Knapp, 1998, str. 43]. Příkaz může být dán výslovně anebo vyplývá z výslovného zákazu, zákaz může být taktéž dán výslovně anebo může vyplývat z příkazu a konečně dovolení vykazuje trojí podobu: 1) dovolení výslovné, které se ovšem vyskytuje zřídka, 2) dovolení implicitní, které vyplývá z příkazu a 3) dovolení dané mlčky, jež vyplývá z mlčení právní normy. Z hlediska syntaktického se obvykle uvádějí tři strukturální součásti právní normy – hypotéza, dispozice a sankce. Hypotézou je ta část právní normy, která stanoví podmínky, za nichž nastane dispozice a popřípadě sankce (podmínky realizace normy). Je v ní zejména vymezen okruh adresátů normy, její časová působnost a jsou v ní uvedeny právní skutečnosti, s nimiž norma spojuje vznik, změnu nebo zánik subjektivních práv a právních povinností. Dispozice obsahuje vlastní pravidlo chování, nalezneme v ní tedy základní modalitu chování. Dispozice v žádné normě nemůže absentovat, neboť ta by jinak ztratila smysl. Sankce pak informuje o následcích nezachování normy [Boguszak, 2004, str. 82-83].

2.2 Prameny práva

Prameny práva je v právní nauce ustálený název pro formy objektivního práva. V typech právní kultury pocházejících z Evropy lze rozeznávat 4 hlavní druhy pramenů práva: 1) zákony a jiné normativní akty (právní

předpisy), 2) právní obyčeje, 3) soudní precedenty a 4) normativní smlouvy. Vedle nich má svůj význam ještě právní literatura, jež ovšem mezi prameny práva řazena není (vyjma několika zásadních spisů ve Velké Británii). V zemích náležejících ke kontinentálnímu evropskému typu právní kultury (a tedy i v České republice) se právo tvoří zásadně normativními akty; uplatnění jiných forem závisí na normativních aktech (zpravidla na zákonech). V zemích ovlivněných anglosaským common law jsou rozsáhlé matérie upraveny též soudními precedenty.

2.2.1 Právní předpisy

Právní normativní akty jsou výsledky činnosti orgánů veřejné moci obsahující právní normy. V české právní tradici se pro ně používá synonymní výraz právní předpisy. Právní předpis lze definovat jako hmotný nositel nehmotné právní normy, tj. jako hmotné médium, jímž je právní norma komunikována svým adresátům. Právní předpis může vyhlášovat uno actu více právních norem, ale i jedinou, a výjimečně může být jedna právní norma vyjádřena více právními předpisy [Knapp, 1998, str. 20]. Znakem právního předpisu je i jeho obecná závaznost vyplývající z obecné závaznosti právní normy. Právní předpis je tedy písemným normativním právním aktem orgánu s legislativní pravomocí, jehož obsahem je právní norma a jenž je formálně publikován. Zde je ovšem třeba připomenout, že ne každý normativní právní akt publikovaný ve Sbírce zákonů je právním předpisem. Vztah právního předpisu a právní normy lze charakterizovat tak, že právní předpis je formálním a všeobecně závazným písemným dokumentem vyjadřujícím obsah právních norem jako pravidel lidského chování je tedy autentickým a závazným prostředkem jejich komunikace. Ne všechny obsah právního předpisu ovšem musejí tvořit právní normy – kromě nich může předpis obsahovat i nenormativní části, které toliko něco deklarují či manifestují nebo k něčemu vybízejí či nabádají, aniž mají povahu právní normy. Tvorba právních norem a tvorba právních předpisů tak představují dva různé a pro teorii i praxi významné aspekty tvorby práva. Právní předpis může právní normu vyjádřit jasně či nejasně, dobře či špatně, úplně či neúplně. Proto jsou právní předpisy při své aplikaci

vykládány, tzn. že přesný a úplný obsah právních norem jimi vyjádřených je zjišťován interpretací, která nejednou tento obsah dotváří. Společenské vztahy právem upravované se vyvíjejí neformálně a v podstatě kontinuálně, kdežto právní předpisy se mění toliko derogací, tj. diskontinuálně [Knapp, 1998, str. 26]. Dočasný rozpor mezi právním stavem a předmětem právní úpravy může v jisté míře odstranit právě interpretace.

2.2.2 Právní obyčeje

Ač jsou právní obyčeje historicky nejstarším pramenem práva, mají v současnosti jen velmi omezený význam. Pravidla obyčejového práva vznikají spontánně, netvoří se cílevědomě jako třeba právní předpisy. Obyčej je pramenem práva za dvou současně naplněných předpokladů: 1) *usus longaevis*, tj. zvyk je dlouhodobě zažitý a užíván a 2) *opinio necessitatis*, tj. jde o zvyk obecně uznávaný [Gerloch, 2004, str. 81]. Nezbytným požadavkem je též dostatečná míra určitosti zvykového pravidla. Konečně je i zapotřebí, aby se při jejich porušení uplatňovalo státní donucení. V soudobém právu se některé obyčeje používají ve Velké Británii. V kontinentálním evropském typu právní kultury se uplatňují sporadicky, a to jen v případech stanovených normativními právními akty (tedy *secundum et intra legem*). Obyčej tedy není skutečným pramenem práva, jeho právní platnost je odvozena od normativního aktu. Obyčeje je také nutno odlišovat od jistých zvyklostí, které nicméně mohou mít právní význam (např. ústavní zvyklosti, dobré mravy, obchodní zvyklosti apod.).

2.2.3 Soudní precedenty

Precedens jako pramen práva je individuální právní akt, a to soudní rozhodnutí, které nabývá normativního významu, jestliže je prvním řešením daného případu, dosud právem neupraveného, závazným pro obdobné případy stejného druhu v budoucnosti. Jako formálně závazný pramen práva je precedens uznáván v angloamerickém typu právní kultury. V kontinentálním typu právní kultury sice pramenem práva není, ale klíčové judikáty, vytvořené podle zákonů a normativních právních smluv mají

kvaziprecedenční význam. Zejména interpretace obsažená v rozhodnutích publikovaných v oficiálních sbírkách je respektována v následné soudní a správní praxi. Precedens se opírá o dva základní znaky, kterými jsou 1) originalnost (původnost), tzn. jde o první rozhodnutí v dané věci a 2) formální obecná závaznost, tj. je závazný pro obdobné případy [Gerloch, 2004, str. 77]. Při vytváření precedenčních rozhodnutí se klade důraz na racionálnost rozhodnutí a přesvědčivost jeho odůvodnění. Ta část odůvodnění, která má charakter precedentu, se proto nazývá ratio decidendi. Jedná se vlastně o normativní větu či věty použitelné na další obdobné případy. Metodou distinkce pak soud shledává rozdíly mezi různými precedenty a hledá, který je nejspíše použitelný pro daný případ, a pokud nenalezne vhodný, vytvoří nový, v němž argumentuje právě těmito rozdíly.

Specifického významu nabývají rozhodnutí Evropského soudního dvora a Soudu první instance v oblasti práva komunitárního. Dochází zde ke sblížování kontinentálního a anglického systému práva. Pokud lze z rozhodnutí uvedených soudů vyvozovat normativní věty, pak se stávají pramenem práva.

2.2.4 Normativní smlouvy

Normativní právní smlouva je druhem smlouvy obsahující právní normy jako obecně závazná pravidla chování. Pramenem práva se smlouva stává tehdy, když jsou její ustanovení obecná a regulují závazně celou skupinu vztahů (stejného druhu a neurčeného počtu) [Boguszak, 2004, str. 59-60]. V současnosti jsou normativní právní smlouvy nejdůležitějším pramenem práva mezinárodního. V řadě zemí mají normativní charakter kolektivní smlouvy mezi zaměstnavateli a zaměstnanci.

2.3 Působnost právních norem

Působností právní normy se rozumí vymezení rozsahu realizace a aplikace právní normy, tj. rozsahu, v jakém se norma používá na konkrétní případy, a to se zřetelem ke čtyřem rovinám. Rozlišuje se tak působnost věcná, prostorová, osobní a časová.

2.3.1 Věcná působnost

Věcná působnost právní normy se týká skutkové charakteristiky případů, které norma upravuje. Je dána předmětem, na který působí, tedy věcnou problematikou, která je normou upravena. Podle věcné působnosti se normy dělí na a) obecné (*lex generalis*) vztahující se na větší počet stejných případů a b) speciální (*lex specialis*), jež upravují odlišně věcně shodnou problematiku [Gerloch, 2004, str. 68-69]. Pro předpisy stejné právní síly (viz kapitola 4) platí, že speciální norma má přednost před úpravou obecnou (*lex specialis derogat legi generali*). Normy většinou nepůsobí na společenské vztahy jednotlivě, ale v komplexech, jimiž jsou hlavně právní instituty (nižší komplex norem upravujících ve svém souhrnu jeden určitý druh společenského vztahu – např. manželství) a právní odvětví (vyšší komplex norem upravujících souhrn souvisejících společenských vztahů).

2.3.2 Prostorová působnost

Prostorovou působností právní normy se rozumí stanovení rozsahu, v jakém se norma použije se zřetelem k místu. Řeší tedy otázku, na jakém území konkrétní právní norma platí, resp. je účinná, a v jaké míře platí a je účinná nad a pod tímto územím (např. ve vzdušném prostoru) [Boguszak, 2004, str. 93]. Prostorová působnost vychází z teritoriální působnosti orgánů veřejné moci, které vydávají příslušné právní normy. Rozlišují se tedy právní normy s celostátní působností a lokální právní normy, jejichž působnost je omezena na určitou část území státu. Soudobé právo stojí na principu teritoriality, podle něhož právo působí na všechny subjekty na území státu, pod jehož jurisdikcí se nacházejí. V určitých případech je ovšem modifikován principem personality znamenajícím, že působnost právní normy se vztahuje i na vymezený okruh subjektů za hranicemi státu (typicky například institut státního občanství u fyzických osob). Případné střety právních řádů různých států řeší kolizní normy či mezinárodní smlouvy.

2.3.3 Osobní působnost

Osobní působnost spočívá v druhovém vymezení právních subjektů v hypotéze právní normy. Odpovídá na otázku, na které osoby právní normy platí a je tak úzce spjata s problémem působnosti prostorové. Osobní působnost je založena na principu rovnosti, právní norma se tedy zásadně vztahuje na všechny subjekty nacházející se na území státu. Výjimkou jsou určité skupiny právních subjektů požívajících imunitu, jejímž důsledkem je exempce, tedy vynětí z působnosti některých právních norem.

2.3.4 Časová působnost

Určení časové působnosti právní normy je významné už vzhledem k tomu, že tím mřííme k otázce samotné existence normy. Klíčovými pojmy jsou zde platnost a účinnost právního předpisu a dále problematika retroaktivity.

2.3.4.1 Platnost a účinnost právního předpisu

Platnost vymezuje dobu, po kterou právní norma existuje a je součástí právního řádu. Platnou se právní norma stává okamžiku, kdy v procesu normotvorby byly splněny všechny povinné náležitosti, zejména byla vydána příslušným orgánem v mezích jeho pravomoci a byla předepsaným způsobem publikována [Boguszak, 2004, str. 90]. Vyhlášení je nezbytným předpokladem pro nabytí platnosti. V České republice je hlavní oficiální sbírkou právních předpisů a dalších nejvýznamnějších aktů státních orgánů Sbírka zákonů. Od 1.1. 2000 byla nově zřízena Sbírka mezinárodních smluv. Právní předpisy Evropských společenství se publikují v Úředním věstníku, od 1.5. 2004 i v českém jazyce. Časová působnost normy se nekryje s její platností. Platnost začíná včleněním normy do právního řádu a končí jejím vyřazením (tj. derogací). Časová působnost souvisí s používáním normy na konkrétní případy, s její realizací a aplikací.

Účinnost právního předpisu je třeba striktně odlišovat od jeho platnosti, která je však základním předpokladem účinnosti. Právní předpis nemůže z hlediska časového nikdy nabyt účinnosti dříve, než se stane platným.

Účinnost právního předpisu je taková vlastnost, která spočívá v možnosti způsobit následky s přijetím normy vymezené, tj. jeho aplikovatelnost na normou upravené právní vztahy [Gerloch, 2004, str. 94]. Účinnost právního předpisu nastává zpravidla v přesně určený den uvedený v samotném předpisu. V případech, kdy není počátek účinnosti výslovně stanoven, nabývají normy vyhlášené ve Sbírce zákonů účinnosti patnáctým dnem po vyhlášení. Počátek účinnosti se může ve výjimečných případech, kdy to vyžaduje naléhavý obecný zájem, krýt s platností. Mezi okamžikem platnosti a účinnosti běží tzv. legisvakanční lhůta. Předpis je během ní platný, ale ještě není účinný, tudíž se neaplikuje. Smyslem legisvakanční lhůty je, aby se adresáti právní normy mohli seznámit s jejím obsahem. U mezinárodních smluv se s režimem legisvakance nepočítá. S okamžikem vyhlášení ve Sbírce zákonů je spojena i vykonatelnost (tj. závaznost) nálezů Ústavního soudu, kterými derogačně zasahuje do právního řádu České republiky (pokud Ústavní soud nestanoví pozdější lhůtu).

2.3.4.2 Retroaktivita v právu

Retroaktivitou se rozumí zpětná účinnost právního předpisu (resp. zpětná účinnost právní normy), přičemž je třeba odlišovat retroaktivitu pravou a nepravou. Pravá retroaktivita spočívá v tom, že účinnost právního předpisu začne dříve než jeho platnost. Jde o výjimečný jev a např. v trestním řízení je zcela vyloučena. Uplatnit se může pouze v případech, kdy jde o postup ve prospěch subjektivních práv příslušných právních subjektů. Nepravá retroaktivita znamená, že vznik a platnost právních vztahů právních skutečností se posuzuje podle normy účinné v době vzniku onoho vztahu, avšak obsah právních vztahů se posuzuje podle normy účinné v době, kdy se o těchto vztazích rozhoduje [Gerloch, 2004, str. 97-98]. U nepravé retroaktivity zjevně dochází k oslabování právní jistoty a k narušování předvídatelnosti právní úpravy, na druhou stranu je ovšem podložena snahou o zachování principu rovnoprávnosti.

2.3.4.3 Zánik platnosti a účinnosti právního předpisu – derogace

Derogací se rozumí zrušení právního předpisu. Jejím důsledkem je zánik platnosti právního předpisu, který přestává být součástí právního řádu. To však nelze zcela ztotožnit se zánikem jeho účinnosti (viz předchozí pasáž týkající se nepravé retroaktivity či problematika přechodných ustanovení, kdy dochází k dočasnému spolupůsobení dřívějších a později vydaných právních norem). Právní předpisy jsou měněny či rušeny buď částečně, tedy cestou novelizace (změnami a doplněním), nebo v plném rozsahu cestou derogační klausule. Derogační klausule může být jednak generální rušící všechny dřívější právní předpisy odporující ustanovením nového normativního aktu. Ta je však velmi nevhodná vzhledem k neurčitosti rozsahu zrušených právních předpisů a vzhledem ke komplikacím, které působí právní praxi při zjišťování, které normy byly zrušeny. Druhým (a mnohem praktičtějším) způsobem je derogační klausule enumerativní, jež obsahuje taxativní výčet všech zrušených ustanovení právních předpisů [Gerloch, 2004, str. 102-103]. V praxi může nastat i případ tzv. obsolentní právní úpravy, kdy je právní předpis formálně platný, ale z povahy věci jej již nelze aplikovat, neboť odpadl předmět úpravy či se zásadně změnila okolnosti.

2.4 Interpretace práva

Interpretací práva se rozumí výklad práva, resp. právního textu. Jejím cílem je objasnit smysl textu, který vystupuje jako objekt interpretace, zejména s ohledem na následnou aplikaci práva. Interpretace v právu naplňuje několik funkcí – předně je integrální složkou procesu poznání, jde tedy o funkci heuristickou. Jejími přirozenými atributy jsou pluralita a relativita, které se ovšem dostávají do rozporu s očekávanými vlastnostmi práva coby normativního systému, totiž s hodnotami první jistoty a materiální spravedlnosti (založené na rovném hodnocení) [Boguszak, 2004, str. 176]. Interpretace plní v právu samozřejmě též praktickou funkci mocenskoorganizační spočívající v tom, že určité instituce jsou vybavené pravomocí podávat závazný výklad normativních právních textů a tím

sjednocovat aplikační praxi. Tuto funkci mají naplňovat především soudy, neboť panuje obecná shoda v tom, že subjekt tvořící pravidla je již nemá ex post závazně interpretovat. Problém ovšem nastává vzhledem k divergenci institucí soudní moci (např. v České republice triáda Nejvyšší soud – Nejvyšší správní soud – Ústavní soud) i vzhledem k postavení nadnárodních soudních orgánů (Evropský soudní dvůr, Evropský soud pro lidská práva). Poslední funkcí interpretace je funkce argumentační, zvláště pak v právním sporu. Optimálním stavem je, když daná soudní instituce organicky spojuje obě roviny – je oficiální autoritou a zároveň přirozenou autoritou s přesvědčivou a konstantní argumentací v odůvodnění svých rozhodnutí.

2.4.1 Závaznost a významnost interpretačních závěrů

Formální závaznost interpretačních závěrů je v kontinentálním typu právní kultury vždy založena zákonem, resp. ústavou a mezinárodními smlouvami. Z kompetenčního hlediska jde o závaznost ve smyslu legálního výkladu prováděného ex post normotvůrcem [Boguszak, 2004, str. 179]. Jak již bylo řečeno výše, nejedná se o žádoucí formu interpretace a proto také není v současnosti v České republice uplatňována. Závaznost ovšem může mít také charakter procesní, kdy závisí na procesním postavení příslušných subjektů. To znamená, že právní názor orgánu aplikujícího právo je v dané věci (ale právě jen v ní) závazný. Projevuje se též závazností výkladu orgánu vyšší instance (ovšem opět jen v daném případě). Pro jiné, byť obdobné, případy právní názor vyšší instance formálně závazný není, ale má vysokou relevanci vzhledem k jeho přirozené autoritě. Výklad vyšších soudů tedy významně ovlivňuje judikaturu soudů nižších. Z tohoto důvodu hrají i v kontinentálních právních rádech důležitou roli sbírky soudních rozhodnutí. S pokračující evropskou integrací pak vystupuje do popředí zvláště judikatura Evropského soudního dvora a Soudu první instance.

2.4.2 Standardní metody interpretace

Základní interpretační metodou je metoda jazyková nebo též gramaticko-sémantická. Zaměřuje se na jazykovou stránku textu a pomocí gramatické a

sémantické analýzy dospívá k poznatkům o smyslu jednotlivých slov. Podává dále syntaktický výklad vět, gramatický výklad určitých slovních spojení a sémantický výklad významu použitých slov [Gerloch, 2004, str. 147]. Druhou skupinu tvoří metody logického výkladu, které se opírají o poznatky klasické formální logiky a zaměřují se na logickou strukturu textu. Využívají základní aristotelovské zákony totožnosti, sporu a vyloučeného třetího. Při logickém výkladu se nejčastěji používají následující argumenty: důkaz z opaku (argumentum a contrario), důkaz vyloučením (argumentum per eliminationem), výklad podle podobnosti (argumentum per analogiam), který má vyplňovat určité mezery v právu, důkaz síly či významu (argumentum a fortiori, argumentum ad absurdum (dedukce do absurdních závěrů) a argumentum a silentio legis v případě mlčení zákona [Boguszak, 2004, str. 183]. Třetí významný přístup představuje metoda systematického výkladu, jež nabízí interpretaci právních předpisů založenou na posouzení jazykového a logického kontextu spolu s postavením daného předpisu v hierarchii podle právní síly. Dále sem řadíme též interpretační derogační pravidla – norma vyšší právní síly ruší normu nižší právní síly, později vydaná norma zvláštní ruší dřívější normu obecnou (mají-li stejnou právní sílu) a norma pozdější ruší normu dřívější (opět mají-li stejnou právní sílu). Vedle uvedených nejdůležitějších interpretačních metod je třeba pro úplnost zmínit ještě výklad historický, pomocí něhož se zjišťuje smysl právních předpisů z hlediska úmyslu normotvůrce, a výklad srovnávací spočívající v komparaci obdobných institutů v právních řádech různých států.

Předchozí exkurs do oblasti teorie práva nebyl samoúčelný. Jeho cílem bylo ozřejmit podstatné pojmy, vyložit je v souvislostech a usnadnit tak pochopení specifické právní matérie. Pouze se znalostí základních termínů a jejich postavení v systému práva lze dále analyzovat problematiku právních dokumentů, zvláštností právního jazyka a konečně i samotných systémů právních informací.

3. Právní dokumenty

V předchozí kapitole jsem záměrně vyložil pojem pramenů práva z pohledu spíše teoretického. Typologie pramenů práva tak zůstala naznačena v hrubých obrysech, víceméně universálně platných. Tento přístup jsem zvolil s přihlédnutím k inforatickému aspektu dané problematiky. Z pohledu právněteoretického či obecně právního je zvykem podřazovat do pasáží pojednávajících o pramenech práva i jejich jednotlivé konkrétní formy. Já jsem se rozhodl vyčlenit typologii právních pramenů do zvláštní kapitoly, jíž jsem nazval „Právní dokumenty“. Toto členění mi umožnilo oddělit teoretické výklady základních právních pojmů od výkladu praktických pojmů, s nimiž se budeme setkávat v následujících kapitolách. Dalším přínosem je pak možnost představit ucelené spektrum právních dokumentů, s nimiž se uživatel informačních systémů setkává, včetně dokumentů aplikačních a literárních či doktrinárních.

3.1 Pojem právního dokumentu

Moderní evropské kontinentální právo je takřka bezvýjimečně psané. Text v něm tedy hraje zásadní roli. Jak bude vyloženo dále, nejde pouze o text právních norem, resp. právních předpisů jako jejich nositelů, ale též o text aplikačních dokumentů (typicky soudních rozhodnutí) a text právní literatury. Text je možno definovat jako posloupnost mezerami oddělovaných řetězců grafických znaků, jejichž soubor představuje určitou abecedu. Z lingvistického pohledu je text souhrnem jazykových výpovědí ztvárněných gramaticky a sémanticky. Ovšem z pohledu adresáta textu je rozhodující jeho význam a smysl, tedy jeho sémantická stránka. Pod právním textem tudíž rozumíme souhrn gramaticky a sémanticky ztvárněných jazykových výrazů, jimiž se právo vytváří, a takových, které o právu vypovídají [Cejpek, 1997, str. 20]. Dokumentem nazýváme obsahově a formálně ucelený text vytvářený množinou materiálně fixovaných a uspořádaných dat nebo potenciálních informací určených k přenosu v čase a

prostoru. Právní dokumenty je účelné rozčlenit do tří kategorií na legální, aplikační a literární [Cejpek, 1997, str. 20].

3.2 Legální dokumenty

Legálními dokumenty rozumíme texty právních norem vyjádřené v podobě právních předpisů. Zde je namístě znovu připomenout, že jedna právní norma může být vyjádřena ve více právních předpisech či naopak že jeden právní předpis obsahuje více právních norem. Dále je nutno zdůraznit, že texty právních předpisů občas obsahují nenormativní části, jež jsou spíše politickými proklamacemi a o nichž lze z teoretického hlediska pochybovat jako o legálních textech.

Do popředí zde vystupuje pojem pramenů práva, a to ve smyslu formálním, tedy jako forem objektivního práva uznaných státem (resp. společenstvím států v mezinárodním právu). Vzhledem ke skutečnosti, že v evropském kontinentálním systému práva jsou za prameny považovány pouze psané zdroje, je zřejmé, že do kategorie legálních dokumentů spadají hlavně právní předpisy. Problematická je otázka tzv. interních normativních instrukcí, jež bude vyložena níže.

3.2.1 Hierarchie právních předpisů

Na systém práva lze nazírat horizontálně nebo vertikálně. Horizontálně je právo rozčleněno podle právních odvětví. Subsumováním právních předpisů do jednotlivých právních odvětví může být v některých případech snadné a jednoznačné (např. v oblasti trestního práva), jinde však jsou hranice mezi jednotlivými odvětvími mnohem nezřetelnější (tak tomu je např. u práva správního), navíc se stále častěji objevují komplexy norem, které přesahují tradiční členění práva. Uplatnění horizontálního hlediska tedy s sebou nese všechny známé potíže každého věcného třídění. Z těchto důvodů a s přihlédnutím k provázanosti celého systému práva se zařazování právních předpisů podle horizontálního hlediska jeví v automatizovaných systémech právních informací jako nevhodné a víceméně neužitečné. Mnohem větší význam má vertikální uspořádání právních předpisů podle jejich právní síly.

Takto pojatá hierarchie právních norem a právních předpisů vytváří základní strukturu každého právního řádu. Její význam není pouze teoretický, ale namnoze též praktický, neboť slouží k orientaci jak při tvorbě norem v oblasti legislativní, tak při jejich aplikaci. Rozeznáváme právní sílu absolutní a relativní.

Absolutní právní silou se rozumí absolutní kvalita právní normy, resp. právního předpisu, určující její hierarchické postavení v právním řádu. Z praktického hlediska má větší význam relativní právní síla, jež vyjadřuje vztah vzájemné nadřazenosti či podřazenosti různých právních norem, resp. právních předpisů, různé absolutní právní síly nebo též odvozenost jedné normy od druhé [Knapp, 1998, str. 45]. Platí přitom pravidlo, že právní norma nižší právní síly nesmí odporovat právní normě vyššího stupně právní síly a že právní předpis smí být změněn nebo zrušen jen právním předpisem téhož nebo vyššího stupně právní síly.

Na základě absolutní právní síly se právní předpisy dělí na primární (zákonné) a sekundární (podzákonné). Mezi primární právní předpisy jsou v České republice řazeny a) ústavní zákony a b) zákony a zákonná opatření Senátu podle čl. 33 Ústavy ČR. K právním předpisům sekundárním patří a) nařízení vlády (podle čl. 78 Ústavy), b) právní předpisy vydané ministerstvy a jinými správními orgány a orgány územní samosprávy (podle čl. 79 Ústavy) a c) obecně závazné vyhlášky vydané zastupitelstvy územních samosprávných celků ve smyslu čl. 104 odst. 3 Ústavy.

Podle relativně chápané právní síly rozlišujeme právní předpisy původní (originální), tj. takové, které se neodvozují od žádného jiného předpisu, a právní předpisy odvozené (derivativní), které byly vydány na základě jiného právního předpisu a k jeho provedení. Mezi právní předpisy původní náleží a) ústavní zákony, b) zákony, c) zákonná opatření Senátu a d) obecně závazné vyhlášky vydané zastupitelstvy ve smyslu čl. 104 odst. 3 Ústavy. Odvozenými právními předpisy pak jsou a) nařízení vlády a b) právní předpisy vydané ministerstvy a jinými orgány podle čl. 79 Ústavy. Vztah původnosti a odvozenosti se uskutečňuje na různých úrovních absolutní právní síly a může mít i více stupňů než dva. Dále je třeba si uvědomit, že jestliže má určitá právní norma vyšší absolutní právní sílu než právní norma

jiná, je hierarchicky výše postavená, ale to nemusí nutně znamenat, že je jí nadřazena ve smyslu relativní právní síly.

Obě dvě výše předestřená třídění se překrývají, považuji proto za účelné provést jejich shrnutí do jednoho systematického uspořádání podle obou hledisek zároveň:

- ústavní zákony	primární – původní
- zákony	primární – původní (případně odvozené ve vztahu k ústavním zákonům)
- zákonná opatření Senátu	primární – původní
- nařízení vlády	sekundární – odvozená
- právní předpisy ministerstev a jiných orgánů ve smyslu čl. 79 Ústavy	sekundární – odvozené
- obecně závazné vyhlášky zastupitelstev podle čl. 104 odst. 3 Ústavy	sekundární – původní

Z pohledu praktického uživatele systémů právních informací je nezbytné zmínit případy sice nevídaných, ale bohužel existujících přesahů mezi mocí zákonodárnou a mocí výkonnou. Zákonodárné moci přísluší určovat závazné normy, tedy ustanovení obecné povahy. Naopak způsobilost rozhodovat formou vydávání individuálních právních aktů pojmově spadá do sféry moci výkonné. Je-li ovšem např. v zákoně obsaženo ustanovení, které je obsahově individuálním právním aktem, pak dochází k extenzi legislativy do exekutivy, jež způsobuje značné komplikace při případném odstraňování vad (vady individuálních aktů lze napravit v řízení o opravných prostředcích, ovšem vada zákona s napravuje soudní cestou jen pomocí ústavního soudnictví). Opačným druhem diskrepance je extenze exekutivy do legislativy. Zákon je aktem původním, ovšem občas dochází k situacím, kdy původnost zákonné úpravy zůstává pouze formální, ale nikoliv obsahová, a to tehdy, když příslušná materie není v zákoně meritorně upravena, ale blanketovou normou je fakticky normotvorná

pravomoc přenesena na výkonný orgán, zmocněný vydat normu formálně odvozenou, ale obsahově vlastně původní [Boguszak, 2004, str. 47-49].

Formálním znakem právního předpisu je jeho publikace. V České republice tento požadavek naplňuje publikace ve Sbírce zákonů. Aby se normativní právní akt stal právním předpisem, musí být náležitě publikován ve Sbírce zákonů. Ovšem ne každý normativní právní akt ve Sbírce publikovaný je právním předpisem. U zákonů, nařízení vlády a předpisů podle čl. 79 Ústavy pochybnosti nepanují, ale v jiných případech bude nutné zkoumat, zda publikovaný text obsahuje právní normy. Obecně lze říci, že nejsou právními předpisy takové akty, které vůbec nemají charakter normativního právního aktu, dále normativní akty jednorázové (tj. týkající se neopakující se skutečnosti) a normativní akty nepocházející od legislativního orgánu. Ač tedy publikovány ve Sbírce zákonů, nejsou právními předpisy rozhodnutí Ústavního soudu, sdělení, oznámení a opatření ve smyslu § 2 písm. e) a f) zákona o Sbírce zákonů ČR, ani tzv. republikační vyhlášky novelizovaných zákonů.

3.2.2 Problematika interních normativních instrukcí

Pojem tzv. vnitřních normativních instrukcí se objevuje v oblasti normotvorný ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy. Zahrnuje nesčetné normativní, organizační či lokální normy, jež jsou v praxi nazývány úřední pokyny, instrukce, směrnice, výnosy, příkazy, rozkazy, vysvětlivky, řády apod. Všechny tyto normativní akty mají charakter tzv. autonomní normotvorný. Zpravidla nemají povahu právních předpisů, ovšem problémem je stanovit jasnou hranici mezi oběma složkami resortní normotvorný, tj. mezi interními normativními instrukcemi a resortními právními předpisy. Ústava České republiky přiznává ve svém článku 79 odst. 3 ministerstvům a jiným ústředním orgánům oprávnění vydávat, byly-li k tomu zmocněny, právní předpisy, aniž pro ně stanovuje obligatorní formu (jako tak činí například u nařízení vlády). Určení, zda se jedná o právní předpis, tedy závisí hlavně na zkoumání jejich obsahu – zda v sobě nesou právní normy či nikoliv.

Z pohledu informačního nás interní normativní instrukce staví před obtížné dilema, kdy je třeba je odlišit od obecně závazných právních předpisů resortní normotvorný. Další úskalí spočívá v jejich obtížné dostupnosti, neuspořádanosti a značné početnosti. Reálně jde sice o akty aplikace práva, nicméně z pragmatického hlediska provozu systému právních informací je nutno je považovat za texty a dokumenty legální [Cejpek, 1997, str. 23]. Uvedeným prizmatem je třeba nahlížet na používání výrazu „právní předpisy“ v českých automatizovaných systémech právních informací.

Rozhodnutí, které z informací čerpaných z takovýchto legálních textů zahrnout do systému právních informací, je v praxi velmi obtížné. V některých právních odvětvích se totiž interní normativní instrukce takřka nevyskytují (např. trestní právo), naopak v jiných jsou dosti obvyklé a mají značný faktický význam pro řízení státní správy. Racionální přístup při jejich zahrnutí do systémů právních informací spočívá v selektivním zpracování interních normativních instrukcí a případném vytvoření resortního informačního systému, v němž by dotyčné směrnice byly zachyceny mnohem podrobněji. De lege ferenda (tedy do budoucna jako vítaný stav) je žádoucí, aby se na resortní normy (ať už jsou právními předpisy či nikoliv) aplikovaly analogicky zásady a pravidla tvorby práva s cílem dosáhnout náležité normativní úrovně i u interních instrukcí, čili vytvořit závaznou standardizaci a unifikaci jejich forem a názvů.

3.3 Aplikační dokumenty

Z právněteoretického hlediska nabývá pojem aplikace práva více významů. Může být chápán v širokém smyslu jako veškeré používání práva vůbec (přičemž tak zahrnuje i právní úkony) nebo v užším smyslu jako používání práva v rozhodovací činnosti státních orgánů, zejména soudů a správních orgánů. Konečně lze aplikací práva chápat tvorbu odvozených právních předpisů opřených o předpisy původní (např. aplikací zmocňovacích ustanovení v zákonech). Obecně závazné právní předpisy jsme ovšem zařadili mezi dokumenty legální a akty aplikace práva v širším smyslu nejsou pro tvorbu a fungování automatizovaných systémů právních

informací vhodné ani upotřebitelné. Z infromatického hlediska mají tedy význam pouze výsledky aplikace práva v užším pojetí, čili publikovaná rozhodnutí a stanoviska soudů a publikovaná rozhodnutí správní.

V kontinentálních právních systémech nejsou precedenty pramenem práva. Soud zde právo netvoří, pouze je vykládá při jeho aplikaci. Tento výklad není obecně právně závazný, nicméně fakticky judikatura vyšších soudů poměrně intenzivně ovlivňuje rozhodování soudů nižších instancí. Zejména interpretace obsažená v rozhodnutích publikovaných v oficiálních sbírkách je respektována v následné soudní a správní praxi z titulu síly přesvědčivosti. V České republice jsou vybrané judikáty soudů vyšších stupňů obsahující kasuistickou interpretaci právních norem publikovány ve Sbírce rozhodnutí a stanovisek. Podobný význam jako samotné judikáty mají též stanoviska zaujímaná vrchními soudy či Nejvyšším soudem k výkladu právních předpisů soudy nižších stupňů, jež jsou také publikována ve zmíněné sbírce.

Ještě důležitější povahu mají rozhodnutí Ústavního soudu. Některá z nich jsou dokonce prameny práva. Podle článku 89 odstavce 2 Ústavy ČR jsou vykonatelná rozhodnutí Ústavního soudu závazná pro všechny orgány a osoby. Z hlediska povahy rozhodnutí Ústavního soudu je nutno rozlišovat a) nálezy, jimiž Ústavní soud rozhoduje o zrušení zákonů a jiných právních předpisů či jejich jednotlivých ustanovení pro rozpor s pramenem práva vyšší právní síly a b) ostatní nálezy, popř. usnesení Ústavního soudu, obsahující v odůvodnění právní názor, jenž může mít význam obecně závazného výkladu ústavního zákona pro analogické případy [Boguszak, 2004, str.76]. Nálezy uvedené pod bodem a) mají stejnou právní sílu jako zákon (ale nižší než ústavní zákon) a vždy se vyhlašují ve Sbírce zákonů. Ostatní nálezy se každoročně uveřejňují ve Sbírce nálezů a usnesení Ústavního soudu. V obojím případě se zásadně uveřejňuje výrok a taková část odůvodnění, ze které je zřejmé, jaký je právní názor Ústavního soudu a jaké důvody k němu vedly. Ústavní soud dále může rozhodnout, že jeho právní názor vyslovený v nálezu, který se nepublikuje ve Sbírce zákonů a jenž má všeobecný význam, v této sbírce uveřejněn bude.

3.4 Literární dokumenty

Literárními texty se rozumí právní literatura všeobecně nebo alespoň omezeně dostupná (patří sem i dokumenty označované jako tzv. šedá literatura). Jde o vědecká výzkumná díla, odborné a pedagogické texty, komentáře zákonů, odborné výklady, expertízy, texty přednášek a referátů apod. Rozhodně nejsou pramenem práva, nicméně slouží jako subsidiární zdroje poznání a tak ovlivňují argumentaci zákonodárce i soudního orgánu.

3.5 Internacionalizace práva

Mezinárodní právo upravuje vztahy mezi suverénními státy navzájem a jimi vytvořenými mezinárodními organizacemi. Výjimečně může být jeho subjektem jednotlivá fyzická osoba (hlavně v oblasti mezinárodní ochrany lidských práv) či nevládní mezinárodní organizace. Mezinárodní právo je založeno na zásadě svrchované rovnosti států, jedná se tudíž o decentralizovaný právní systém spočívající v dvojedinečnosti států jako tvůrců i adresátů jeho norem. Dalším specifikem je skutečnost, že mezi jeho prameny náleží též mezinárodní obyčeje, tedy nepsané zdroje. Přesto se postupně a stále častěji uplatňují jako prameny práva mezinárodní smlouvy. Neexistence ústřední nadstátní moci se obráží též v institutu mezinárodní odpovědnosti a donucení, jež mají decentralizovanou podobu. Mezinárodní soudní dvůr Organizace spojených národů je tak při řešení sporů mezi státy limitován potřebou souhlasu všech dotčených stran s projednáním sporu. O něco pevnější postavení má Evropský soud pro lidská práva, jehož jurisdikci musí akceptovat všechny členské státy Rady Evropy ratifikací Evropské úmluvy o lidských právech. V 90. letech 20. století se objevují mezinárodní trestní tribunály ustavené ad hoc (pro bývalou Jugoslávii a pro Rwandu), jejichž fungování bylo jedním z impulsů pro zřízení stálého Mezinárodního trestního soudu s jurisdikcí ve vztahu ke zločinům podle mezinárodního práva.

Normy mezinárodního práva zavazují jeho subjekty, tj. především státy. Samy o sobě nejsou bezprostředně závazné uvnitř jednotlivých států. Součástí vnitrostátního práva se mohou stát na základě inkorporace mající

podobu recepce určitého pramene mezinárodního práva do práva vnitrostátního [Gerloch, 2004, str. 130]. V České republice jsou podle článku 10 Ústavy součástí právního řádu všechny ve Sbírce mezinárodních smluv vyhlášené mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána a k nimž dal před jejich ratifikací prezidentem republiky souhlas Parlament. V ostatních případech musí být závazky z norem mezinárodního práva promítnuty do vnitrostátního práva prostřednictvím zákonů.

3.6 Evropské právo

Evropské právo je svébytnou oblastí práva vytvářející hybridní systém, jenž v sobě zahrnuje elementy práva mezinárodního i vnitrostátního (v některých aspektech se stále silněji projevují federalizační prvky). Vzhledem ke své specifčnosti by zasloužilo pozornost samo o sobě, nicméně přistoupením České republiky k Evropské unii 1. května 2004 ještě nabylo pro české občany na významu. Česká republika se stala členským státem Evropské unie, musela harmonizovat svůj právní řád s právem evropským, které se stalo relevantním i na našem území. Tato událost zásadně zasáhla do českého právního řádu, neboť Česká republika dobrovolně přenesla výkon části své suverenity na společenství států a získala tak možnost ovlivňovat jeho činnost, stejně jako se zavázala respektovat výsledky takové aktivity.

3.6.1 Unijní právo

Předně je třeba rozlišovat komunitární právo a tzv. unijní právo. Unijní právo je tvořeno akty přijímanými v rámci tzv. druhého (společná zahraniční a bezpečnostní politika) a třetího (oblast soudní a policejní spolupráce v trestních věcech) pilíře, které nemají bezprostřední závaznost v členských státech. Musí být přijímány jednomyslně zástupci vlád členských států v Radě EU, mají pouze mezivládní charakter a do vnitrostátního práva tedy musí být včleněny prostřednictvím zákonů schválených standardní legislativní cestou zákonodárnými sbory členských států. Formami těchto unijních právních aktů jsou a) rámcové rozhodnutí, přijímané za účelem

sblížení právních předpisů členských států Evropské unie, b) rozhodnutí přijímané za jiným účelem, než je sblížení právních předpisů, c) společný postoj mající pouze doporučující, nikoliv závazný charakter a vymezující přístup Evropské unie k určité otázce, d) úmluva, jež je následně doporučena členskými státy Unie k přijetí formou ratifikace a e) společná akce v oblasti zahraniční a mezinárodní politiky [Tichý et al, 2006, str. 248-251].

3.6.2 Komunitární právo

Právním základem evropské integrace je právo komunitární neboli právo Evropských společenství. Evropská společenství vznikla v roce 1967 sloučením původního Evropského společenství uhlí a oceli (vytvořeného v roce 1952), Evropského hospodářského společenství a Evropského společenství pro atomovou energii (tato dvě byla ustavena v roce 1957). V roce 1993 vstoupila v platnost Smlouva o Evropské unii (Maastrichtská smlouva), která směřuje k vytvoření hospodářské, měnové, ale i politické unie členských států. Evropská unie ovšem Evropská společenství nenahradila, pouze je doplnila, aniž sama získala právní subjektivitu. Tak vznikla tzv. chrámová struktura, v níž je první komunitární pilíř (ekonomická integrace) doplněn o druhý pilíř (spolupráce v oblasti mezinárodní a bezpečnostní politiky) a třetí pilíř (soudní a policejní spolupráce v trestních věcech). Jednoznačně převažující význam má dosud právo komunitární.

Komunitární právo je tvořeno dvěma úrovněmi – právem primárním a sekundárním. Primární právo představuje soustava mezinárodních smluv uzavíraných mezi členskými státy v základních (zejména institucionálních) otázkách a dále smlouvy mezi Evropskou unií a dalšími státy. Patří sem i smlouvy o přistoupení, jimiž přistupující stát přebírá závazky plynoucí z dosavadního primárního i sekundárního práva. Primární právo je tvořeno především čtyřmi zakládajícími smlouvami, které byly zmíněny v předchozím oddílu (o zřízení ESUO, o zřízení EHS, o zřízení ESAE, Maastrichtská smlouva o EU). Dále sem náleží smlouvy, jimiž byla revidována Maastrichtská smlouva, tedy smlouva Amsterdamská (1999) a smlouva z Nice (2003). Primární právo upravuje zejména rozsah výlučné a

společné působnosti Evropských společenství a činnost jednotlivých institucí Evropských společenství, resp. Evropské unie [Tichý et al, 2006, str. 232-233]. Pravomoc a působnost orgánů ES/EU je odvozena od vůle členských států, nemohou si ji tedy samy stanovit, zato však mohou ve smluvně stanoveném rámci vykonávat tyto pravomoci z velké části bezprostředně. Evropská unie je ovládána zásadou subsidiarity, podle níž je působnost vykonávána orgány Evropské unie jen v rozsahu, který jim členské státy svěřily a který překračuje efektivní možnosti členských států v dané oblasti.

Sekundárním právem jsou komunitární akty Evropských společenství přijaté na základě primárních smluv normotvornou činností příslušných orgánů Evropských společenství (Rada a Evropská komise, obvykle za součinnosti Evropského parlamentu v procesu tzv. spolurozhodování). Sekundární právo nabývá těchto forem: a) nařízení, které má přímý účinek a je tak bezprostředně závazné pro všechny subjekty, aniž by bylo nutné jej transponovat do národních právních předpisů; b) směrnice, která je závazná pro členské státy, ale pouze co do výsledku, kterého má být dosaženo, přičemž forma transpozice do národního práva je ponechána na vnitrostátních orgánech členských států; směrnice zároveň ukládá lhůtu pro svou implementaci do národního práva; pokud není její obsah včas a řádně implementován, nabývá směrnice bezprostředního přímého účinku, stává se tedy závaznou pro všechny subjekty; c) rozhodnutí, které má bezprostřední a přímý účinek, ale je závazné pouze pro vybrané subjekty, nemá tedy obecnou platnost; d) doporučení a stanovisko představují právně nezávazné akty Společenství předpokládající dobrovolné plnění [Tichý et al, 2006, str.238-242].

V rámci komunitárního práva zaujímá stále významnější postavení judikatura Evropského soudního dvora a Soudu první instance. Evropský soudní dvůr ve své rozhodovací činnosti formuluje mnohé stěžejní zásady komunitárního práva (např. zásada aplikační přednosti práva Evropských společenství před právem národním) a řada jeho rozhodnutí obsahuje normativní části, jimiž je komunitární právo dotvářeno – stávají se tedy pramenem práva.

Z hlediska našeho členění lze za legální dokumenty považovat primární komunitární právo, nařízení a směrnice. Typickými aplikačními dokumenty jsou pak rozhodnutí, zvláště judikatura Evropského soudního dvora a Soudu první instance. Texty evropského práva jsou publikovány v Úředním věstníku Evropských společenství.

3.7 Typické vlastnosti právních textů

Legální texty se výrazně odlišují od jiných odborných textů, což je dáno jejich společenským významem. Z tohoto důvodu také procházejí nebývale složitým procesem svého utváření, mnohonásobnou redakcí. Normotvorba sama je upravena právními předpisy, mezi nimi i ústavními zákony, což dokumentuje význam, který je výsledkům normotvorné činnosti přisuzován. Jejich obsah vzniká konsensuálně, což přispívá k dosažení zamýšleného regulativního a komunikačního účinku. Legální texty se vyznačují poměrně přesnou terminologií, chudostí jazyka a vysokou koncentrací podávaných informací. Většinou je v porovnání s texty literárními charakterizuje též menší rozsah. Obvykle mají ustálenou strukturu, která vychází jednak z klasické struktury právních norem v nich obsažených (viz výše) a jednak z typického členění na paragrafy, odstavce, písmena, věty apod. Jasně definován je i způsob jejich publikace, a to vše přispívá k jejich relativně snadnému začlenění do automatizovaného systému právních informací.

Vlastnosti aplikačních textů jsou mnohem nezřetelnější. Ač se sice opírají o texty legální, přesto nezřídka užívají mnohem volnější terminologie. Jindy naopak teprve v aplikačních textech nacházíme vysvětlení některých pojmů, jejichž legální definice chybějí. Jejich struktura sice vykazuje znaky jisté ustálenosti, ovšem ne v takové míře jako u legálních textů. Při vytváření informačních fondů aplikačních textů jde zpravidla o jejich selekci podle předem daného hlediska. Informační zpracování aplikačních dokumentů znesnadňuje způsob jejich publikace, který činí značnou část obtížně dostupnou.

Konečně literární právní texty představují značně nestejnorodou skupinu, v níž jsou zastoupeny původní vědecké dokumenty jako výzkumné zprávy, vědecké články a konferenční příspěvky, dále syntetizující vědecké

dokumenty přinášející určitý aktuální přehled stavu poznání, výukové dokumenty obsahující odborné poznatky podané didaktickou formou a do jisté míry i naučné populární texty určené neprofesionálním uživatelům.

4. Právní jazyk

4.1 Právní jazyk jako odborný jazyk

Za obecné východisko přijmeme premisu, že právní texty jsou psány v jazyce spisovném. Nebudou tedy předmětem následujících úvah nespisovné právní jazyky, kterými jsou různé jazyky profesionální (např. justiční) či právní slangy (např. studentský). Zjevná je též skutečnost, že právní předpisy jsou formulovány v úředním jazyce dané země, v České republice tudíž v jazyce českém. Toto zdánlivě jasné konstatování nabývá nových rozměrů v oblasti evropského práva, kde vedle sebe koexistuje takřka 20 oficiálních jazyků, z nichž některé vybrané jsou pak jednacími jazyky institucí (podstatná je pro nás tato skutečnost hlavně s ohledem na judikaturu Evropského soudního dvora a Soudu první instance).

V každém spisovném jazyce existuje vedle jeho obecného základu nepřehledné množství jazyků odborných sloužících k předávání informací z určité profesionální oblasti. Existence právního jazyka jako zvláštního odborného jazyka je- přijímána víceméně bez námitek, - nicméně jeho specifická formalizace je poněkud skrytá za maskou přirozeného jazyka. Formálně se totiž výrazivo právních předpisů příliš neliší od pojmů přirozeného jazyka. Právní jazyk není systémem vytrženým ze souvislostí, je vždy v určitém vztahu k obecnému základu spisovného jazyka a zároveň interaguje s dalšími odbornými styly, neboť ze své podstaty zasahuje do všech oblastí života společnosti. Navíc ani právní jazyk sám není homogenní, liší se v závislosti na druhu dokumentu, v němž je užit.

Základem právního jazyka je jazyk zákonodárce, tedy s ohledem na předešlé členění jazyk legálních textů. Ten má v kontinentálním typu právní kultury jednoznačně rozhodující význam pro používanou právní terminologii i pro následnou tvorbu a používání selekčních jazyků v automatizovaných systémech právních informací. Z informatického hlediska jej proto budeme chápat jako jediný právní jazyk, i když ne absolutně ve všech souvislostech, neboť role judikatury jako zástupce aplikačních dokumentů skrytě i zjevně narůstá a proto ji nelze opomíjet.

Jazyk aplikačních dokumentů je sice jazyku legálních textů blízký, ale odlišuje se obecně bohatší slovní zásobou a často méně pregnantním vyjadřováním. Jazyk literárních právních textů může sloužit spíše jako jisté vodítko, neboť představitelé právní vědy nejsou svázáni formálními omezeními legislativce či soudce a mohou si ve svých textech dovolit užívat volnějšiho jazyka.

Hlavními požadavky příjemců informací, které kladou na právní jazyk a jež by měl zákonodárce zohlednit, jsou jednoznačnost, konstantnost a srozumitelnost používané terminologie [Gerloch, 2004, str.108]. Jednoznačnost užívaných právních pojmů předpokládá, že každý výraz má jen jeden význam. Tento požadavek se ovšem střetává s faktem, že právní jazyk je součástí přirozeného jazyka a musí se tudíž vyrovnávat s lexikální pestroostí, existencí synonym a homonym a častou neostroostí významového pole některých pojmů. Řešením mohou být tzv. legální definice užívaných termínů či výběr pouze jednoho ze synonym a jeho důsledné používání. Konečně ne vždy je možné či vhodné jasně vymezit některý z obrátů, proto požadavek jednoznačnosti nemůže platit beze zbytku, ale spíše jako ideální stav, k němuž by se právní jazyk měl blížit. Konstantnost terminologie souvisí s jednoznačností, vede ke stavu, kdy jsou v rámci jednoho právního předpisu, resp. celého bloku souvisejících předpisů, používány totožné výrazy a jsou vyloučena jejich synonyma. Jistá konstantnost je žádoucí i z hlediska časového, nicméně na druhou stranu je třeba respektovat dynamickou povahu jazyka jako neustále se vyvíjejícího a proměňujícího systému. Požadavek srozumitelnosti pak zajišťuje, že právo je jako informační a normativní prostředek dostupné veřejnosti. Má však svá omezení vyplývající již z toho, že právní jazyk je jazykem odborným.

4.2 Specifika právního jazyka

Již jsme se zmínili, že právní jazyk, ač jazyk odborný, je blízký jazyku přirozenému. Přesto vykazuje oproti obecnému základu jazyka některé odlišnosti. Znaky odborného jazyka vykazují hlavně předpisy vyšší právní síly, u předpisů nižší právní síly shledáváme spíše některé rysy administrativního stylu. Základní odlišnost právního jazyka oproti obecné

základně spočívá ve slovní zásobě. Právní jazyk si s ohledem na požadavek jednoznačnosti a konstantnosti vybírá z nabídky obecného jazyka pouze určité výrazy. Právní texty se proto vyznačují chudostí, nízkým rozptylem a vysokou koncentrací svého slovníku [Kořenský et al, 1999, str. 106]. To svědčí o značné abstraktnosti používaných pojmů, které se naplňují rozličným obsahem v závislosti na celé řadě faktorů. Tyto vlastnosti nevykazují pouze legální texty, ale též normativní části aplikačních textů a literární právní texty typu komentářů. Slovník textů právních předpisů navíc dosahuje ještě vyšší míry koncentrace než průměr odborného stylu. V legálních textech se dále vyskytují nezvýšené míře zájmena. Vzhledem ke specifické struktuře právních textů je možné rozčlenit podstatná jména, přídavná jména i slovesa do dvou základních skupin na významová slova reprezentující obsah textů a významová slova vyjadřující vztahy mezi předpisy [Kořenský et al, 1999, str. 106]. Právě role kontextu je dalším specifickým znakem právního jazyka. Při tvorbě legislativního textu je třeba dbát nejen na pečlivou selekci použitých výrazů, ale též na jejich kontextové ověření jak v rámci daného právního předpisu, tak s ohledem na předpisy související či dokonce eventuální. Z hlediska lexikálního se právní jazyk odlišuje též vytvářením a užíváním výrazů, které obecný jazyk nezná, a fixací a formalizací významů některých složených výrazů, které mají mimo lexikální také syntaktickou relevanci [Cejpek, 1997, str. 31].

Druhým rozdílem mezi právním a obecným jazykem se týká jejich stylistiky. Právní jazyk je z nemalé části formalizovaný, neboť musí naplňovat kritéria přesnosti, jasnosti a jednoznačnosti. Emocionálně je přirozeně neutrální. Průměrnou délkou normativní věty se sice od obecného jazykového základu nijak zásadně neliší, nicméně rozhodně nelze hovořit o normálním větěném rozložení. Pro normativní věty právních předpisů je typická tzv. výčtová struktura typu seznam nebo jednoduché věty či nepříliš složitě utvářené věty složené [Kořenský et al, 1999, str. 107]. Délka normativní věty a její složitost tedy o odborném právním jazyku mnoho nevyovídá, mnohem závažnější je míra její naplněnosti právními termíny. Dalším faktorem je délka celého právního textu. Zajímavé je zjištění, že více než polovina českých právních předpisů má rozsah do jedné strany sbírkového formátu. To ukazuje, že účelem právních předpisů je především zachytit právní

normy a zpřístupnit je jejich adresátům v co nejhutnější a nejsrozumitelnější podobě. Charakteristickým rysem legálních textů je dále jejich vysoká strukturovanost a vnitřní hierarchie, jež jsou dány logickým uspořádáním problematiky. Projevuje se formálním členěním na část obecnou a část zvláštní, jež je typické hlavně pro kodexy souhrnně upravující jednotlivá právní odvětví, a dále na hlavy, díly a oddíly, paragrafy, odstavce a věty. Legální texty také vykazují vysokou míru reprezentativnosti svých názvů vzhledem k výskytu slov v daném textu. Reprezentativnost názvů je ovšem vnímána především adresáty disponujícími odbornými předpoklady rozpoznávat, tj. v první řadě právníky. Navigační roli však neplní pouze souborné názvy předpisů, ale též nadpisy uvnitř jednotlivých textů, které přispívají ke snazší orientaci v textu a rychlejšímu vyhledání žádané informace.

Právní jazyk vykazuje silné terminologizační tendence, v tomto ohledu se neliší od jiných odborných jazyků. Již bylo řečeno v jiné souvislosti, že se v něm znatelně projevuje snaha co nejvíce omezovat synonymii, homonymii a polysémii, vystříhává se používání obrazných výrazů, metonymií a metafor [Cejpek, 1997, str. 31]. Jeho snahou je co nejjasněji vymezit obsah i rozsah odborných výrazů, s nimiž operuje. Proto nacházíme v právních textech nemalé množství tzv. legálních definic. Už vzhledem k nárokům na přehlednost právních předpisů v nich nicméně nelze podávat definice všech podstatných pojmů. Často k jejich vymezení dospívá až interpretační aktivita soudů, jež je následně komunikuje v aplikačních dokumentech judikatury. Podobnou roli (i když s menší vahou) zastávají též komentářové texty, které se prosazují hlavně podpůrně v případech teoretických nejasností.

Specifikem právních textů je vedle jejich pojmové provázanosti, jež byla naznačena výše, také provázanost formální. Rozlišovat lze vztahy mezi předpisy jako celky a vztahy mezi částmi textů (uvnitř jednoho předpisu i mezi různými předpisy). Dále je třeba diferencovat mezi aktivním odkazem, kdy se z textu odkazuje na jiný text, a pasivním odkazem, kdy je na daný úsek odkazováno z jiných textů. Empiricky bylo zjištěno, že právní dokumenty jsou vysoce provázány na úrovni formálních odkazů [Kořenský et al, 1999, str. 112]. I vysoce koncentrovaná právní odvětví odkazují na

překvapivě velký okruh dalších předpisů. Z frekvenčního hlediska jsou formální odkazy koncentrované do typických ohnisek, což napomáhá jejich snadnější identifikaci [Cvrček, 1998, str. 143]. Právní řád tak vlastně vytváří komplikovanou síť vzájemných odkazů, jež se navíc neustále mění v čase.

Zdánlivě v rozporu s požadavkem jednoznačnosti se zdá být výskyt některých neostrých až vágních výrazů v právním jazyce. Jde o obraty jako „značná škoda“, „věk blízký věku mladistvých“ či dokonce přímo právníká kliše jako „dobré mravy“ nebo „bez zbytečného odkladu“ [Knapp, 1998, str. 230]. Tyto pojmy jsou v obecně konstruovaných předpisech, jejichž platnost má být co nejdéle, nejen neodstranitelné, ale i nepostradatelné. Normotvůrce nemůže vždy beze zbytku předvídat všechny situace, které mohou nastat, proto si vypomáhá určitými mlhavými pojmy a ponechává na těch, kteří normy aplikují, aby je interpretovali, resp. reinterpretovali. Úkolem hlavně judikatury v oblasti interpretace normativních pojmů je dotváření jejich obsahu, definování nových významů, vymezení jejich rozsahu. Aktuálního významu mnohých právních termínů se fakticky nelze dobrat bez znalosti judikatury, ale často též komentářů a doktríny obecně.

Právní jazyk je jevem dynamickým, v průběhu času se neustále proměňuje jak v návaznosti na vývoj obecného jazyka, tak i vzhledem ke společenským změnám, které by měl coby komunikační a normativní nástroj odrážet. Proto do právního jazyka neustále vnikají nové výrazy a naopak některé jiné, které zastaraly, z něj mizí. Navíc mnohé právní termíny nabývají během vývoje právního řádu nový obsah či význam, což je třeba zohlednit při tvorbě i užívání automatizovaných systémů právních informací. Opět je třeba brát v potaz celkový kontext, neboť obraz právního řádu se de facto mění s každým novým předpisem či významnějším judikátem [Novák, 1997, str. 222]. Dynamičnost právního jazyka a složitá provázanost celého komplexu práva stojí za většinou komplikací, s nimiž se uživatel systému právních informací setkává. Právní jazyk se ovšem nevyvíjí pouze na úrovni lexikální, ale též v rovině morfologické, kdy je třeba zohledňovat mimo jiné také pravopisné změny. V této souvislosti stojí za zaznamenání i tendence právního jazyka směřující k nominalizaci, jež se projevuje úbytkem sloves a jejich nahrazováním substantivy.

Srozumitelnost byla uvedena jako jeden z požadavků, které by právní jazyk měl naplňovat. Míněna je obecná srozumitelnost právního jazyka i pro ty, kteří nejsou jeho aktivními uživateli, neboť právo je univerzálním regulačním mechanismem společnosti a jako takové by mělo být přístupné všem. Na druhou stranu je však nesporné, že právní jazyk náleží mezi jazyky odborné, o čemž byly podány důkazy v předchozích odstavcích. Dochází tedy k neustálému střetu jistých popularizačních až vulgarizačních tendencí a naopak snah posouvat odbornost právního jazyka za meze všeobecné srozumitelnosti. Jediným přijatelným stavem se zdá být dosažení rovnováhy mezi oběma směry. Maximální srozumitelnosti tedy nelze dosahovat za cenu opuštění požadavku jednoznačnosti právního jazyka vyjádřeného hlavně snahou o co největší přesnost a formalizaci právní terminologie.

5. Předpoklady vyhledávání v systémech právních informací

5.1 Informační problém v právu

Informovanost o právu je nezbytným předpokladem k tomu, aby byly právní normy respektovány. Šíření právních informací přispívá k dosažení vyšší míry poznání práva ve společnosti a podílí s v nemalé míře na naplňování myšlenky právního státu. Právo jako takové je určitým řídicím a kontrolním nástrojem, tedy systémem na podporu rozhodování. To je obecným východiskem pro tvorbu jakéhokoliv systému právních informací. Již bylo řečeno, že prameny práva jsou v kontinentálním evropském systému takřka bezvýhradně psané, zaznamenané na hmotném nosiči. Ostatně jen takové zdroje jsou prakticky využitelné při budování informačního fondu libovolného systému právních informací. Nicméně mezi informační zdroje je třeba zahrnout vedle právních informací v užším smyslu (viz kapitola 2) též faktografické údaje o právně relevantních skutečnostech. Z podstaty věci však vyplývá, že tento typ informací nemůže tvořit náplň žádného automatizovaného systému právních informací, z čistě pragmatických důvodů musí být vyloučeny do jiných systémů, které budou z hlediska uživatele v podpůrném postavení vůči systému právních informací v pravém slova smyslu.

Při řešení jakéhokoliv právního problému na jakékoliv úrovni potřebuje uživatel tři typy informace: 1) informaci o platné právní úpravě, tedy o tom, které konkrétní právní předpisy upravují řešený případ nebo se k němu vztahují (obecná normativní základna řešení problému), 2) informaci o výkladu těchto právních norem, resp. předpisů (normativně interpretační základna) a 3) informaci o skutkovém stavu řešeného problému [Novák, 1994a, str. 354]. Informace sub 3) jsou ryze faktické povahy, vypovídají o právních skutečnostech a jako takové nemohou náležet do databáze systému právních informací, proto se jimi dále již nebudeme zabývat, neboť nejsou předmětem této práce. Určitou výjimkou budou pouze právní úkony mající normativní charakter (např. mezinárodní smlouvy).

At' již vyhledáváme informaci o konkrétních právních předpisech či informaci o jejich interpretaci, vždy je cílem získat adekvátní informaci, což ovšem vede k nezvratnému střetu požadavku na úplnost na straně jedné a požadavku na přesnost vyhledané informace na straně druhé. Tento rozpor se objevuje v jádru každého informačního systému, systémy právních informací tedy nejsou žádnou výjimkou. Vzhledem k charakteru právních informací se má za to, že je vhodnější preferovat úplnost i za cenu případné nepřesnosti či nadbytečnosti vyhledaných informací. Úplnosti se samozřejmě snáze dosahuje v bázi legálních dokumentů, vyhledávání ve fondech aplikačních dokumentů vykazuje v mnoha ohledech značné odlišnosti. Zatímco totiž korpus právních předpisů je v zásadě jednotný, má formální strukturu a tíhne k bezrozpornosti, interpretace poskytuje mnohem větší prostor pro subjektivitu. Předmětem interpretace je platnost a účinnost právního předpisu, jeho aplikovatelnost (viz metody logického výkladu) a často také samotné právní pojmy obsažené v právní normě. Specifikem práva je totiž to, že v zásadě nepracuje s číselně vyjádřitelnými a porovnatelnými ukazateli, ale převážně s jazykovými strukturami, které se velmi silně prolínají se strukturou přirozeného jazyka [Novák, 1994a, str. 351].

Od 60. let 20. století se poměrně otevřeně hovoří o informatickém problému v právu, jenž je dán objemem a nepřehledností právní materie související s tím, jak se moderní právo postupně konstituovalo jako všeobecný základ regulace společensky nejvýznamnějších vztahů. V reakci na tento vývoj se vytváří svébytný obor právní informatiky, jehož účelem je snižovat entropii právního rozhodování cestou poskytování relevantních právních informací uživatelům systémů, jež je zpracovávají. Informatický problém v právu netkví v nedostatku informací, ale spíše v řešení otázky jejich smysluplné a efektivní selekce.

Právní informace v užším smyslu, tvořící předmět této práce, lze členit též z hlediska charakteru výsledné informace, jež je odpovědí na uživatelův dotaz, na informace indikativní, reproduktivní a deduktivní [Cejpek, 1997, str. 18]. Indikativní informace má podobu odkazu na svůj pramen (bez ohledu zda jde o právní předpis, judikát či komentář právního předpisu apod.), jde tedy o svého druhu bibliografickou informaci, kdy výsledek

vyhledávání nabývá podoby citace příslušného dokumentu. Reproductivní informace podává uživateli informačního systému kromě citace též úplný text příslušného dokumentu. Systém pracující s plnými texty dokumentů samozřejmě vyžaduje jejich kvalitní indexaci a výkonný mechanismus plnotextového vyhledávání. Konečně deduktivní informace přímo sděluje uživateli řešení zadané právní otázky, včetně vyhledání plných textů dokumentů daný problém upravujících. Systém poskytující informace tohoto třetího typu je nutně konstruován za pomoci umělé inteligence a dosud v praktické podobě neexistuje.

5.2 Přirozený a selekční jazyk

Smysl vytváření a provozování každého informačního systému spočívá v tom, aby pomohl uživateli vyhledat pro něj pertinentní informace v podobě smysluplné odpovědi. Tu lze ovšem poskytnout je tehdy, jestliže uživatel dokáže svůj dotaz náležitě formulovat. Ke komunikaci s informačním systémem slouží selekční jazyky. Jedná se o specializované, v podstatě umělé jazyky určené k záznamu obsahu dokumentu, k jeho indexování a k vyjádření selekčního dotazu uživatele. Selekční jazyk je formalizovaným jazykem vytvořeným uměle ke speciálnímu účelu, jímž je vyhledávání informací v určitých informačních systémech. I když jde o značně formalizovaný umělý jazyk, přesto si zachovává některé vlastnosti jazyka přirozeného, od něhož se odvíjí. Ostatně ani přirozený jazyk není homogenním útvarem, jak bylo doloženo v kapitole o právním jazyku. Obecný základ přirozeného jazyka se modifikuje do různých podob, které dávají vzniknout jazykům odborným. Projevem takového vyhranění bývá formalizace, již je dosahováno zužováním slovní zásoby, terminologizací a omezováním a omezováním některých dalších běžných charakteristik přirozeného jazyka (polysémie, synonymie apod.), což vše přispívá ke zvyšování jednoznačnosti a přesnosti vyjadřování.

O právním jazyku pak platí, že je formalizován na poměrně vysokém stupni, což napomáhá vytváření kvalitních selekčních jazyků v oblasti práva.

Rozdíly a z nich vyplývající možnosti mezi přirozeným a selekčním jazykem přehledně uvádí například Jiří Cejpek [Cejpek, 1997, str. 34-35]:

Přirozený jazyk (PJ)

PJ je asymetrický, tj. některým pojmům odpovídá více výrazů (synonymie) a naopak některým výrazům odpovídá více pojmů (homonymie, polysémie). Tendence k symetrii vykazují do určité míry pouze odborné styly přirozeného jazyka usilující o terminologickou jednoznačnost.

PJ plní nejen komunikační funkci (sdělení), ale i funkci apelativní (přesvědčovací, direktivní), funkci navázání kontaktu s posluchačem, funkci sdělení emocí mluvčího atd.

Rodově vidová a jiná asociativní spojení jsou v PJ skrytá (implicitní).

V PJ je možnost parafrázování vcelku neomezena. Odborný přirozený jazyk nicméně užívá parafrází méně.

PJ je silně redundantní, přičemž redundance je často funkční.

Selekční jazyk (SJ)

SJ směřuje k symetrii, tj. k tomu, aby každému významu odpovídala jediná posloupnost symbolů a naopak. Selekční jazyk tedy směřuje k odstranění synonymie, homonymie a polysémie. Absolutní symetrie ovšem žádný SJ nedosahuje.

SJ plní pouze funkci komunikační.

Rodově vidová a jiná asociativní spojení mohou být v SJ explicitně vyjádřena. Údaje o těchto spojeních umožňují zvýšit sémantickou sílu SJ a míru úplnosti vyhledaných informací.

Parafrázování je v SJ téměř vyloučeno.

SJ usiluje o omezení redundance, projevuje se v něm motiv hospodárnosti.

Podle frekvenční analýzy dominují SJ operují především a někdy v PJ podstatná a přídavná jména výhradně se jménem, zatímco následovaná slovesy. PJ operuje se slovesa v některých SJ chybí a jsou všemi druhy slov. nahrazována podstatnými jmény slovesnými. Většina SJ ostatní druhy slov nepoužívá.

PJ má celou škálu slovesných SJ nezná slovesné kategorie. kategorií (čas, rod, vid, způsob atd.).

PJ je současně metajazykem, který SJ nemůže plnit funkci metajazyka, dokáže popsat sám sebe. tu vůči němu zastává PJ.

Výše zmíněné tendence odborného přirozeného jazyka přispívají ke snazší tvorbě a užívání selekčních jazyků v dané oblasti, často je totiž spojují jak směřování k formalizaci, tak snaha o dosažení jednoznačnosti a přesnosti vyjadřování, výrazně se však liší v dosažené míře obou kritérií.

Ve struktuře jakéhokoliv selekčního jazyka lze vyhledat tři základní složky: abecedu, mluvnickou stavbu a interpretační pravidla. Abecedou rozumíme elementární znaky, z nichž se tvoří slova selekčního jazyka, mluvnická stavba určuje, jakým způsobem se z daného souboru znaků abecedy vytvářejí morfémy, slova a věty a interpretační pravidla ukazují význam výrazů selekčního jazyka [Cejpek, 1997, str. 36].

6. Systémy právních informací a vyhledávání v nich

6.1 Pojem informačního systému

Jaroslav Malý definuje systém jako uspořádaný soubor prvků, mezi nimiž existují jisté vztahy, tedy relativně uzavřenou část nějakého prostředí spojenou s tímto prostředím vstupy do systému a výstupy ze systému do okolí. Systém je definován strukturou, jež je dána prvky systému a vazbami mezi nimi, a chováním, jímž se rozumí souhrn reakcí na výstupech jako funkcí podnětů [Malý, 2003, str. 5]. Charakter systému závisí především na podstatě prvků, které jej tvoří, neboť prvky a množina vazeb mezi nimi společně určují vlastnosti systému jako celku. Struktura tak přináší novou systémovou kvalitu, integruje prvky a obohacuje je o určitou míru obecnosti, což se výsledně projevuje v tom, že kvalita systému jako celku se liší od prostého souhrnu vlastností prvků, které jej tvoří. Pro fungování systému má nemalý význam relativní stálost jeho struktury, tedy jistá míra regulace, díky níž se určité vlastnosti systému udržují v jistých regulačních vztazích k jistým podmínkám. Proces regulace tak slouží k udržování relativní stability fungování systému vzhledem k daným vlastnostem či podmínkám. Poměrná stálost struktury systému ovšem není na překážku členění systémů na statické a dynamické, kdy posledně jmenované již v sobě mají zakódovaný budoucí rozvoj. Systémy se zpětnou informační vazbou pak představují další kvalitativní úroveň systémů, které mohou na základě sofistikované analýzy reakcí na výstupech ze systému zasahovat do podnětů a vstupů a při splnění určitých pravidel i do struktury systému. Systém sám může být prvkem jiného systému, pro jeho studium je tedy vždy důležité určit hledisko, z něhož jej budeme chápat.

Systémy rozlišujeme na hmotné (fyzické), nehmotné (abstraktní) a informační. Vzhledem k zaměření této práce zůstanou nadále předmětem našeho zájmu již pouze systémy informační. Informační systém lze obecně definovat jako soubor lidí, metod a technických prostředků zajišťujících sběr, přenos, uchování, zpracování a prezentaci dat s cílem tvorby a

poskytování informací dle potřeb příjemců informací. Je tedy možné vymezit pět složek každého informačního systému, kterými jsou a) technické prostředky (počítačové systémy a jejich periferie), b) technologické prostředky (programové vybavení), c) organizační prostředky (legislativní rámec, pravidla a předepsané postupy určující provoz daného informačního systému), d) lidská složka (zařazení a uplatnění člověka v rámci provozu systému) a e) okolí systému (prostředí, v němž systém pracuje, z něhož čerpá vstupy a jemuž poskytuje výstupy svých úloh) [Vlasák et al, 2003, str. 13-14]. Prvky informačního systému jsou v kapitole 2 definované potenciální informace. V rámci informačního systému je vždy budován fond potenciálních informací označovaný jako informační fond, resp. báze dat, je-li informační fond uložen a počítačově zpracovatelném médiu. Informačním fondem se rozumí odborně zpracovaná, racionálně uspořádaná, bezpečně uchovávaná a průběžně doplňovaná sbírka dokumentů, v níž se následně uskutečňuje vyhledávání informací [Cejpek, 1997, str. 57]. Kromě primárních dokumentů zahrnují informační fondy dále i sekundární dokumenty, tj. záznamy o dokumentech vytvořené v procesu informačního zpracování primárního dokumentu, jež mají podobu bibliografického záznamu, katalogu apod. a jež označují přístupové cesty k primárnímu fondu. Aby mohl informační systém plnit svou základní funkci, tj. aby bylo možno efektivně vyhledávat informace uložené v jeho informačním fondu, je třeba, aby byly všechny dokumenty do systému vstupující adekvátně zpracovány, přičemž lze hovořit o intelektuálním vstupním zpracování, které provádí člověk, a strojovém vstupním zpracování, které probíhá automatizovaně. Komunikace mezi uživatelem a informačním systémem se děje za pomoci selekčního jazyka.

6.2 Automatizované systémy právních informací

Automatizované informační systémy jsou v současnosti v oblasti právní informatiky standardem. Pravdou sice je, že stále existují tištěné soubory právních dokumentů, nicméně jejich význam coby informačního fondu pro vyhledávání právních informací klesá, zvláště pokud jde o odborné uživatele. Momentálně tedy sbírky právních předpisů a publikovaných

soudních či správních rozhodnutí plní spíše roli zdroje primárních dokumentů pro automatizované systémy právních informací, což vychází ze schématu popsaného v kapitole 3 (např. právní předpis se stává platným teprve publikací v oficiální Sbírce zákonů). Tištěné sbírky si tak ponechávají svůj význam komunikačního kanálu, jímž právní normy putují od normotvůrce k adresátům. Nicméně pro vyhledávání právních informací jsou zcela nevhodné, tuto roli plně přejaly automatizované systémy, které zároveň vytlačily tradiční sekundární informační prameny typu bibliografických seznamů, katalogů apod. Automatizované systémy právních informací poskytují svým uživatelům kvalitativně vyšší možnosti rešeršní práce a znatelně vyšší míru efektivnosti informační činnosti. V automatizovaných systémech lze dosahovat větší adresnosti rešerší, v jediném dotazu je možné kombinovat více hledisek, vyhledávání lze uskutečnit z několika bází dat zároveň, s ohledem na vyspělost použitého selekčního jazyka je možno dosahovat vysoké míry relevance i pertinence odpovědí na dotaz, automatizované systémy také zohledňují komplexnost právního řádu a jeho vysokou provázanost zohledněním vazeb a odkazů mezi jednotlivými primárními dokumenty svých informačních fondů. Významnou výhodou automatizovaných systémů právních informací je dále aktuálnost dat v nich obsažených a přehlednost výstupů vzhledem k účinnosti právních předpisů, kdy lze obdržet aktuální úplná znění předpisů integrující všechny změny, novelizace a derogace.

Jiří Cejpek člení automatizované systémy na dokumentografické, faktografické, textové a znalostní. Tato typologie nicméně není ustálená, proto kupříkladu Jaroslav Krecht rozlišuje pouze mezi systémy dokumentografickými a faktografickými, přičemž ony posledně zmíněné v jeho pojetí jsou de facto systémy znalostní [Cejpek, 1997, str. 63; Krecht, 1998, str. 280]. Vzhledem k zaměření této práce považuji za užitečnější držet se jemnějšího členění.

6.2.1 Dokumentografické automatizované systémy právních informací

Dokumentografické automatizované systémy právních informací pracují s dokumentografickými záznamy právních dokumentů všech druhů a jako

své výstupy poskytují soubor těchto záznamů utříděný podle hledisek zadaných uživatelem. Dokumentografický záznam je tradičně tvořen identifikační částí, která vyjadřuje profil dokumentu, a obsahovou charakteristikou. Dokumentografický záznam legálních a aplikačních právních dokumentů většinou obsahovou charakteristiku neobsahuje, neboť klíčový je identifikační profil a dále až plný text dokumentu, resp. alespoň právní věta v aplikačních textech [Cejpek, 1997, str. 64]. Identifikační profil dokumentu je tvořen různorodou množinou údajů, které jej charakterizují spíše po formální stránce (např. číslo právního předpisu, název, účinnost, platnost, zdroj, druh předpisu apod.) s cílem přiřadit každému dokumentu jednoznačnou identifikaci. Záznam dokumentu může dále zahrnovat obsahovou charakteristiku vyjádřenou nejčastěji výrazy selekčního jazyka (klíčová slova, předmětová hesla, deskriptory thesauru atd.) nebo pomocí souvislé anotace, která je svého druhu interpretací primárního textu, tedy intelektuální přidanou hodnotou a vkladem toho, kdo anotaci vypracovává.

6.2.2 Textové automatizované systémy právních informací

Jednoduché dokumentografické informační systémy jsou dnes v oblasti práva už poněkud anachronické, neboť vývoj jednoznačně upřednostňuje textové systémy, jejichž informační fond je tvořen danými částmi textů dokumentů. Nejčastěji jde o úplné texty, spíše výjimečně se zpracovávají pouze určité části dokumentů (např. právní věty judikátů). Mezi textovými automatizovanými informačními systémy je třeba rozlišovat ty, které využívají intelektuální indexace vymezených úseků svého fondu, a ty, jež indexují automaticky významovými výrazy textu [Krecht, 1998, str. 281]. Textové informační systémy většinou spojují dokumentografický záznam dokumentu s jeho plným textem a tak uživateli poskytují mnohem širší možnosti vyhledávání i komfort výstupů. František Novák rozděluje plnotextové databáze na dva typy. Prvním jsou databáze s holým textem obsahující právě jen texty příslušných právních dokumentů, jež jsou charakteristické pro americký přístup k vytváření právních informačních systémů, který se opírá o tvaroslovnou jednoduchost angličtiny a umožňuje poměrně snadné automatizované budování rozsáhlých informačních fondů.

Druhým typem plnotextových databází jsou převážně evropské databáze s obohaceným textem, jejichž informační fond je intelektuálně zpracováván [Novák, 1994c, str. 747]. Autentický text dokumentů je v nich tedy doplněn o stručné vysvětlující nebo doplňující výrazy nabývající podob glosy, poznámky a v některých případech také resumé. Metodika intelektuálního obohacování textů obsažených právních dokumentů se v různých systémech liší. Může jít o naprosto volné glosování libovolnými termíny, stejně jako o indexaci využívající pevného a v zásadě uzavřeného slovníku (např. thesauru). Obohacování textů právních dokumentů znamená přidávání další informace, která není v samotném holém textu obsažena. Je-li provedeno kvalitně, zvyšuje informační hodnotu dokumentu i použitelnost celého systému. Na druhou stranu jde o náročnou intelektuální činnost vyžadující zásah kvalifikovaného specialisty, který do svých glos většinou vkládá také znalost interpretačních a doktrinálních dokumentů.

6.2.3 Faktografické automatizované systémy právních informací

Faktografické automatizované systémy právních informací nejsou s ohledem na zaměření této práce tolik podstatné. Obecně lze za faktografickou považovat informaci o jakémkoliv objektivním jevu, z čehož plyne, že jí může být také například informace o tom, že určitý právní dokument vůbec existuje, tedy že byl vydán, je účinný či byl naopak zrušen. Uvedený pohled ostatně vysvětluje zdánlivý terminologický chaos týkající se pojmu faktografického informačního systému, jehož jsme se dotkli výše. Nicméně z hlediska naznačeného členění je za faktografické třeba považovat takové informační systémy, jejichž databáze tvoří různé statistické informace z oblasti práva, dále automatizované trestní a obchodní rejstříky apod. Nejde v pravém slova smyslu o systémy právních informací, ale spíše o informační systémy v právu využitelné, podpůrné.

6.2.4 Znalostní automatizované systémy právních informací

Dosud kvalitativně nejvyšší stupeň ve vývoji právních informačních systémů představují znalostní (nebo též expertní) automatizované systémy

právních informací. Faktografické, dokumentografické i textové informační systémy jsou totiž stále jen určitým odrazem tradičních knihovnických systémů, jejich technicky vyspělejší nápodobou, kdežto znalostní systémy jsou stavěny s využitím umělé inteligence a tím zásadně mění zažitou strukturu komunikace mezi člověkem a strojem. Jako expertní se označují systémy schopné generovat na odborné úrovni odpovědi v přirozeném jazyce, tedy přímé informace o právech a povinnostech a skutečnostech, jimiž jsou podmíněny. Od předchozích systémů právních informací se tak zásadně odlišují právě v podobě výstupů ze systému – místo bibliografických informací či plných textů právních dokumentů, po jejichž prostudování může teprve uživatel sám dospět k závěru, co po právu platí, mu to sdělují přímo. Výstupem jsou tudíž informace sdělující, zda a za jakých podmínek platí určitý příkaz, zákaz či dovolení. Takto vyjádřené povinnosti a oprávnění lze považovat za tzv. právní modalit, za výrazy vyjadřující nutnosti či možnosti dané z právních důvodů. Právní modalit jsou relativní povahy v tom smyslu, že je třeba vždy znát i okolnost, vzhledem k níž je něco nutné či možné. U právních modalit je touto okolností právní následek, zejména následek sankční povahy [Krecht, 1998, str. 285]. Modální relativita má zásadní význam, neboť podstatně ovlivňuje způsob generování odpovědí na zadané dotazy. Formulace odpovědi totiž závisí na zvoleném hledisku – vzhledem k jedné okolnosti může být něco nutné či povinné, zatímco vzhledem k jiné tomu může být právě naopak.

Od znalostních systémů se na zadaný dotaz vyžaduje logická odpověď v přirozeném jazyce, proto je třeba, aby měl systém k dispozici informace trojího druhu: 1) znalosti extralingvistické, tj. znalosti o deontických informacích (o tom, co má podle daného práva být), o faktech, modelech, procedurách a cílech v daném úseku práva, 2) znalosti lingvistické, tj. znalosti o lexikálních prvcích (sloves, větách), o gramatických kategoriích, vazbách apod. a 3) znalosti o možnostech použití znalostí výše uvedených, tj. znalosti o procesech použití právních (extralingvistických) a lingvistických informací pro daný účel [Cejpek, 1997, str. 72].

Znalostní systémy právních informací by měly být schopné zprostředkovat informace o právech a povinnostech spolu s označením pramenů práva, které je zakládají. Je zřejmé, že výstupem nemůže být pouhý text

příslušného právního dokumentu, neboť hledanou informaci je třeba z právního textu teprve získat. Proto je nutné vyřešit nejprve otázku, co lze považovat za elementární informační jednotku. Jaroslav Krecht uvádí, že za informační jednotky nemohou být považována jednotlivá ustanovení právních předpisů (tedy jednotlivé paragrafy či články ani jejich odstavce), protože sama zpravidla neobsahují všechna data potřebná pro formulaci odpovědi [Krecht, 1998, str. 282-283]. Vzhledem k tomu, že se potřebné informace nacházejí nejen na různých místech téhož právního předpisu, ale i v jiných dokumentech, je třeba nejprve tyto informace excerpovat, tj. vyhledat a shromáždit a tak vytvořit základ pro konstrukci odpovědi. Cílem je získat hloubkovou podobu práva pomocí transformace primárních právních textů, jež samy představují povrchovou podobu práva. Transformovaná informace by měla popisovat situaci, v níž se ocitají adresáti právních norem, a to nejlépe z pozice orgánů, které rozhodují o právech a povinnostech účastníků právních vztahů (tedy typicky z pozice soudu), jelikož takto formulované věty nesou maximum normativních informací ve velmi úsporné podobě. Jak již bylo naznačeno dříve, v zásadě lze rozlišovat tři typy normativních situací podle toho, zda jsou založené příkazy, zákazy či výslovnými povoleními. Normativní modalita pak slouží k určení povinností a oprávnění vzhledem ke konkrétním okolnostem, tedy obecně k určení nutnosti či možnosti. Možnost lze vyjádřit pomocí materiální implikace, v jejímž antecedentu jsou právně relevantní okolnosti daného případu a v závěru je uveden právní následek [Krecht, 1989, str. 325]. Nutnost lze v tomto pojetí vyjádřit pomocí konjunkce. Jistou komplikací představuje skutečnost, že část právních norem nebyla zákonodárcem nikdy formálně vyhlášena, ale přesto jsou považovány za samozřejmé. Jde převážně o kompetenční normy, které jsou de facto předpokládány v případech, kdy jsou státní orgány povolány rozhodovat. Při řešení normativních situací je třeba je brát v úvahu a doplnit jimi elementární informační základnu znalostních systémů právních informací. Elementární právní informace vyjádřená pomocí klasické struktury právní normy (hypotéza, dispozice, sankce) ovšem sama o sobě pro fungování znalostního systému nepostačuje. Je třeba ji významově obohacovat, vymezovat podstatné znaky výrazů a tím jejich význam. Zde ale znalostní

systemy právních informací narážejí na značnou překážku, jelikož významové obohacení se musí týkat všech výrazů informačního jazyka, nejen právních termínů, tedy vlastně všech výrazů přirozeného jazyka, což se zdá být momentálně příliš velkým úkolem.

6.3 Vyhledávání v systémech právních informací

6.3.1 Právní termíny a právní pojmy

Vyhledávání právních informací je založeno na práci s texty právních dokumentů. Textem lze z formálního hlediska chápat sekvenci slov a mezer, přičemž slovem v nejširším smyslu je řetězec znaků mezi dvěma mezerami (s výjimkou tzv. oddělovačů, které jsou považovány za samostatná slova, ač tuto podmínku nesplňují). Základní jednotkou textu je tedy slovo, které se může sémanticky či gramaticky vázat na další slovo či slova a vytvářet tak slovní spojení. Z morfologického hlediska je slovní spojení charakteristické shodou, z čehož plyne, že pouze určité slovní tvary mohou tvořit slovní spojení. Ze sémantického hlediska představují slovní spojení a právně relevantní fráze jedno z východisek konceptuálního přístupu k právní informatice, neboť tvoří jednu ze základních struktur přirozeného jazyka, jehož je právní jazyk specifickou součástí. Konceptuální analýza právních textů znamená další fázi vývoje v oblasti zpracování právních dokumentů, jež navazuje na předchozí zpracování jejich strukturálních vlastností, včetně gramatické analýzy, a následné vytvoření slovníků právních pojmů [Cvrček et al, 1996, str. 155].

Zde je namístě připomenout, jak vlastně chápeme výraz „právní pojem“. Právní pojmy vnímáme jako základní jednotku právního usuzování, která se ovšem pouze částečně zobrazuje v povrchové struktuře, tedy textu. Texty právních dokumentů představují povrchovou podobu práva, z níž lze excerpovat právní termíny. Teprve transformací této povrchové struktury a sjednocením tříd empirických textových realizací, tj. právních termínů, které mohou být určeny vlastností, výčtem prvků nebo jménem fráze, získáváme samotné právní pojmy tvořící hlubinnou strukturu práva [Kořenský et al, 1999, str. 114-115]. Právní pojmy tudíž zastávají úlohu stabilních jednotek,

jejichž uspořádání umožňuje reorganizaci povrchových struktur. To ovšem neznamená, že by se nevyvíjely v čase. Odborný právní jazyk sice vykazuje mnohá specifika, ale stále zůstává jazykem přirozeným, který podléhá určitým proměnám. Stejně tak se vyvíjí celý právní řád. Z hlediska právního usuzování tedy nezbyvá než věnovat důkladnou péči tzv. právní kvalifikaci, která může vést až k tvorbě nových právních pojmů, neboť povinností soudce je rozhodnout, čehož lze někdy dosáhnout právě jen definováním nových významů určitých právních pojmů. Problémem současných dokumentografických i textových právních informačních systémů je nicméně jejich orientace na povrchovou podobu právních textů, což znamená, že ani za použití vysoce kvalitního selekčního jazyka nejsou schopny zprostředkovat informace obsahového typu. Tato výzva je jednoznačně určena systémům znalostním, o nichž bylo pojednáno výše.

6.3.2 Indexy a slovníky

Základním informačním problémem je tak v současnosti otázka, jak najít v rozsáhlé množině dokumentů tvořících databázi informačního systému ten či ty, které uživatel potřebuje. Současné informační systémy řeší tento problém indexováním, což znamená, že každému dokumentu je ručně nebo automaticky přiřazeno určité heslo či index, jejichž soustava musí být dostatečně přehledná. Indexy musí dokumenty přiměřeně a náležitě charakterizovat a lokalizovat v systému. Indexy tvoří selekční jazyk a umožňují tak zároveň formulování dotazů při vyhledávání v systému. Za tím účelem se vytvářejí tzv. inverzní soubory, tj. soubory indexů, jimž jsou příslušné dokumenty přiřazeny [Krecht, 1998, str. 280]. Na základě každého textu zařazeného do informačního systému lze vytvořit tzv. úplný formální slovník. Ten obsahuje všechna formální slova z daného textu, přičemž formálními slovy jsou míněny řetězce znaků, které se liší alespoň v jedné pozici. Takový slovník je úspornější než původní text, jelikož opakující se slova jsou v něm zastoupena pouze jednou, a to doplněná o informaci o četnosti výskytu v textu. Z praktického hlediska je vhodné vyčlenit z úplného formálního slovníku tzv. stop slova, která se neindexují, neboť je nelze efektivně využít při vyhledávání (spojky, předložky,

pomocné znaky apod.). S tím souvisí také rozdělení slov na významová a nevýznamová. Dalším typem slovníku je lemmatizační slovník, jenž sdružuje slova do tzv. lemmatizačních skupin, přičemž celá paradigmatická skupina je reprezentována pouze jedním lemmatem [Cvrček et al, 1992, str. 79]. Dlužno poznamenat, že slovníky budované na základě původních textů dokumentů trpí některými neduhy přirozeného jazyka, které znesnadňují následné vyhledávání. Jde hlavně o asymetrii přirozeného jazyka, tedy o problém synonymie a polysémie či homomorfie. Homomorfie (slova stejného tvaru a různého významu) představuje potenciálně významný problém při tvorbě lemmatizačních slovníků, ať už jde o slovně druhovou nebo významovou homomorfii.

6.3.3 Thesaurus

Specifickým typem slovníku, který usnadňuje a zpřesňuje indexaci, je thesaurus. Jeho vhodnost spočívá v tom, že jde o řízený a aktualizovatelný slovník lexikálních jednotek z daného oboru, který zachycuje sémantické vztahy mezi nimi. Většinou je thesaurus vytvářen v podobě hierarchických struktur, které odrážejí vztahy nadřazenosti a podřazenosti jednotlivých deskriptorů. Jelikož thesaurus tvoří síť logicky, tj. sémanticky navzájem propojených pojmů, zachycuje kromě vertikální hierarchie také horizontální aspekt, tedy otázky synonymie, homonymie, antonymie a různých typů asociativity (blízkosti). Thesaurus je ovšem ambivalentní pomůckou při vyhledávání v automatizovaných systémech právních informací. Na jednu stranu napomáhá uživateli při formulaci jeho dotazu, neboť zachycuje podstatnou část právní terminologie a plní tedy funkci sémantické kontroly řešerše. Na druhou stranu tvorba thesauru vyžaduje značnou odbornost a spolupráci profesionálů z více oblastí. Právo je navíc dynamickým systémem, což se promítá i do vývoje thesauru, v němž každá změna vede k poměrně rozsáhlým proměnám obsahu i struktury slovníku vzhledem k jeho síťovému charakteru. Problémem se zdá být také fakt, že thesaury postihují pouze omezený okruh právní materie. Jak ukázal výzkum provedený pod vedením profesora Kořenského, mají právní thesaury postihující právní řád jako celek zhruba 5000 až 10000 hesel, ovšem jen

komentář k platnému českému trestnímu řádu vykazuje okolo 5000 základních slovních spojení a slov, která by bylo možno za hesla považovat. Ve zkoumaných případech nebyla tvorba thesaurového hesla postavena na předchozí analýze rozsáhlých textových bází, ale spíše na snaze spekulativně postihnout teoretickou představu o daném odvětví [Kořenský et al, 1999, str. 115-116]. Nevýhodou slabinou thesauru může tedy být příliš volný vztah mezi primárním textem a deskriptorem, který se stává spíše pojmenováním určité části textu.

6.3.4 Strukturování právních dokumentů

Zvláštností právních dokumentů usnadňující a zpřesňující vyhledávání je jejich charakteristické strukturování. Mám na mysli formální členění právních textů tak, jak bylo zmíněno v kapitole 5. Specifickou formální strukturu lze vysledovat u většiny legálních a aplikačních dokumentů, proto je třeba pokládat za samozřejmé, že automatizované systémy právních informací budou tuto skutečnost reflektovat ve svých vyhledávacích nástrojích, které nabízejí uživateli. Dále je nezbytné, aby zachytily provázanost právního řádu, včetně jeho interpretací, a působnost jednotlivých textů, hlavně pak působnost časovou. Stejně tak je praktické, aby systém pracoval i s gramatickou strukturou právních textů a nabízel možnost hledání alespoň na úrovni formálních vět nebo dokonce subvět.

6.3.5 Metoda úplného textu

Intelektuální indexování právních dokumentů v systémech právních informací se již před delší dobou ukázalo jako značně neefektivní hlavně vzhledem k množství a rozsahu dokumentů, které je nutno zpracovat. Východiskem umožňujícím tento handicap alespoň částečně překonat se zdá být tzv. metoda úplného textu (full text), jež v současných automatizovaných systémech právních informací převládá. Jejím snadnějšímu využívání napomáhá již výše zmíněné detailní strukturování právních textů a také poměrně pečlivá redakce právních předpisů přispívající k ustálené terminologii. Základní odlišnost plnotextové metody

spočívá v tom, že indexem určitého textu se stávají všechna slova v něm obsažená s výjimkou předem daných nevýznamových slov obsažených v tzv. negativním slovníku [Cejpek, 1997, str. 44]. Oproti tomu při indexování pomocí řízených slovníků lze používat pouze apriorně dané výrazy. Metoda úplného textu vychází z předpokladu, že text sám obsahuje dostatečné množství výrazů způsobilých stát se součástí selekčního jazyka.

Metoda úplného textu je na rozdíl od intelektuálního indexování plně automatizovaným procesem. V tom spočívají její výhody, ale zároveň také omezení. Člověk totiž uvažuje a ty mohou být v mnoha případech i víceslovné, což počítač nedokáže při prvotním načítání a zpracování textu postihnout, neboť text vnímá pouze jako sled jednotlivých řetězců alfanumerických znaků, tedy slov, oddělených mezerami. K řešení zmíněného rozporu se využívá techniky tzv. úplné numerické konkordance, při níž se dokument rozčlení podle jednoduchých a jednoznačných pravidel na dílčí části (většinou až na úroveň jednotlivých slov) a podle zvoleného kódového systému se těmto výrazům přidělují kódové adresy udávající místo, kde se v textu nacházejí [Krecht, 1998, str. 281]. Pokud jsou zásady členění jednoznačně algoritmičticky stanoveny, je počítač schopen automaticky přidělovat jednotlivým slovům textu jedinečné a nezaměnitelné kódové adresy. Následně je opět automaticky vytvářen utříděný inverzní soubor těchto výrazů s uvedením jejich kódových adres, který se obvykle ještě redukuje o nevýznamová slova podle negativního slovníku. Inverzní soubor lze považovat za typ řízeného slovníku a tedy za svého druhu selekční nástroj, díky němuž lze vyhledávat i víceslovné výrazy. Jejich vyhledávání ovšem není zcela automatizovaným procesem, jelikož je nutná určitá spoluúčast uživatele, který musí svůj rešeršní požadavek formulovat pomocí dohodnutých operátorů – booleovských a proximitních.

Automatizované systémy právních informací standardně využívají pro plnotextové vyhledávání přinejmenším základní booleovské operátory, tedy konjunkci, disjunkci a negaci. Konjunkce (operátor AND) vyjadřuje průnik dvou množin, aniž by sama o sobě brala v potaz pozici jednotlivých hledaných výrazů. Disjunkce (operátor OR) znamená sjednocení množin a negací (operátor NOT) je míněn doplněk, tj. z vyhledaných textů se vyloučí ty, které obsahují uvedený výraz. Jmenované operátory lze volně

kombinovat, včetně využití závorek podle pravidel booleovské logiky. Mezi formální vyhledávací funkce dále náleží tzv. ořezávání (truncation) spočívající v nahrazení koncovky (pravostranné ořezávání) či předpony (levostranné ořezávání) v hledaném výrazu dohodnutým znakem. Většina systémů nabízí i možnost přesně určit, kolik znaků má následovat či předcházet hledanému kořenu. Tyto funkce pracují zcela formálně a rozhodně nelze říci, že by žádoucím způsobem řešily problém morfologie přirozeného jazyka v lexikálním smyslu.

Problém ohebných slov lze při fulltextovém vyhledávání v zásadě řešit dvojím způsobem. První možností je využití lemmatizace, tedy automatické převádění všech načtených ohebných slov na základní tvar, což vede k zeštíhlení inverzního souboru. Při rešerši pak dochází k podobnému postupu, kdy se dotaz formulovaný uživatelem v přirozeném jazyce opět převádí do formalizované podoby založené na základním tvaru jednotlivých lemmat. Druhou cestou je ukládání všech slov načtených z textu v těch tvarech, v jakých se v dokumentu vyskytují. Následný rešeršní dotaz je pak automaticky derivován, tj. z každého ohebného slova jsou odvozovány všechny další možné gramatické tvary, což vede k vytvoření tzv. rozšířeného dotazu [Cejpek, 1997, str. 47]. Ke zpřesňování rešeršních dotazů hlavně při vyhledávání slovních spojení přispívá také využívání tzv. proximitních operátorů, díky nimž je při vyhledávání možné zohlednit lingvistickou vzdálenost jednotlivých výrazů. Použití proximitních operátorů neklade většinou další nároky na systém, neboť v inverzním souboru jsou díky úplné numerické konkordanci obsaženy přesné informace o pozicích jednotlivých slov v dokumentech.

Zvýšení efektivity vyhledávání pomocí metody úplného textu napomáhá několik nástrojů. Jedním z nich je používání vhodného negativního slovníku při tvorbě inverzního souboru. Cílem je vyloučit ryze formální a nevýznamová slova, jež se nehodí pro budoucí vyhledávání. Jde hlavně o spojky, předložky a některá další významově méně závažná slova. Současné negativní slovníky se ovšem vytvářejí převážně intuitivně, neboť metody automatické detekce nevýznamových slov dosud nepřinesly žádoucí výsledky. Pro rešeršní strategii může mít význam také frekvenční slovník, který přispívá k lepší představě o rozložení slov v inverzním souboru podle

jejich četnosti. Frekvenční analýza poskytuje uživateli informaci o bohatství slovníku (poměr počtu slov k délce textu), o rozptýlení slovníku a o koncentraci slovníku, což vše napomáhá při výběru vhodných slov a formulaci rešeršního dotazu. Je také jedním z předpokladů pro parametrizaci dokumentů, díky níž lze do systému implementovat vektorově orientované vyhledávání, které nabízí uživateli řízené výstupy. Vyhledané dokumenty se v nich řadí podle toho, jak se jejich charakteristika vyjádřená maticově popsaným vektorem přibližuje rešeršnímu dotazu. Konečně se jeví jako vhodné spojení metody úplného textu s jinými typy selekčních jazyků, hlavně pak s thesaurem. Je-li totiž fulltextové vyhledávání založeno na předpokladu, že se podaří nalézt hledané texty na základě shody mezi tvarem, v němž jsou vyjádřeny v hledaném dokumentu, a tvarem, v němž je formulován rešeršní dotaz, pak může docházet k výraznému snižování úplnosti rešerše jen proto, že uživatel nevzal v potaz všechna synonyma. Právě takovým situacím může zabránit kombinace několika selekčních jazyků. Vhodně použitý kvalitní thesaurus právního jazyka může plnit roli efektivní a přitom snadno dostupné sémantické kontroly dotazů.

6.3.6 Efektivnost vyhledávání

Vzhledem k současnému stavu vývoje automatizovaných systémů právních informací má smysl zabývat se posuzováním efektivnosti vyhledávání informací hlavně v dokumentografických a textových systémech. Znalostní systémy zatím nedosáhly takové úrovně, aby bylo možné empiricky zkoumat jejich kvalitu. To ostatně souvisí s předpokladem, že tvůrce znalostního informačního systému musí před jeho budováním zvolit určitou filosofickou orientaci a z ní pak důsledně vycházet. Tento subjektivní vklad představuje pro pozdější hodnocení efektivity vyhledávání v daném systému nemalou komplikaci, neboť v právní lze často nalézt více odpovědí na jednu otázku právě s ohledem na subjektivní zázemí toho, kdo problém řeší. Obecně kvalita expertního informačního systému právních informací záleží jak na znalostech lingvistických, lexikálních a gramatických, tak na znalostech

faktografických a konečně též na schopnosti systému dané informace používat.

Jak již bylo řečeno výše, nedokonalost dokumentografických a textových systémů právních informací je zapříčiněna hlavně jejich orientací na povrchovou podobu práva, tj. na texty právních dokumentů. Struktura právního textu a jeho obsahový popis využívající selekčního jazyka zákonitě vedou k informačním ztrátám a deformacím. Proto je třeba brát při posuzování jednotlivých systémů do úvahy hodnoty dvou ukazatelů vypovídajících o úspěšnosti odpovědi na rešeršní dotaz uživatele. Těmito dvěma základními kritérii jsou relevance a pertinence. Pertinence označuje míru shody obsahu vyhledaných dokumentů se skutečnou informační potřebou uživatele, jež je ovšem obtížně zjistitelná, jelikož ani uživatel sám ji často nedokáže přesně formulovat. Proto se zdá být míra pertinence vhodnější spíše pro posuzování budoucích expertních systémů. Jako kritérium efektivnosti vyhledávání v nynějších systémech právních informací tedy zbývá vlastně jen relevance. Relevance vyjadřuje míru shody obsahu nalezených dokumentů s obsahem rešeršního požadavku. Jiří Cejpek dále rozlišuje relevanci formální, jež je shodou výrazů selekčního jazyka, jimiž byly indexovány nalezené dokumenty, s výrazy rešeršního dotazu, a relevanci obsahovou, která je plnou shodou obsahu dokumentu s obsahem selekčního dotazu [Cejpek, 1997. str. 38]. V praxi lze operovat pouze s formální relevancí, jinak by bylo nutné provést při každé rešerši detailní obsahovou analýzu všech dokumentů obsažených v systému, což je krajně nepraktické již vzhledem k tomu, že důkladnou obsahovou analýzu předpokládá už samotné indexování dokumentů na vstupu do systému. Nedostatečná obsahová relevance je tedy důsledkem chyby v procesu vstupního indexování.

Z hlediska formální relevance vypovídají o kvalitě informačního systému dva ukazatele – úplnost a přesnost odpovědi. Koeficient úplnosti vyjadřuje vztah mezi počtem relevantních dokumentů vydaných uživateli na základě jeho selekčního dotazu a celkovým počtem relevantních dokumentů v daném informačním fondu systému. Koeficient přesnosti pak označuje vztah mezi počtem vydaných relevantních dokumentů a celkovým počtem vydaných dokumentů (relevantních i nerelevantních). Vyjadřuje tedy, kolik

vzhledem k rešeršnímu dotazu nadbytečných dokumentů bylo vydáno. Ideální hodnotou obou koeficientů je 100 %. Mezi oběma veličinami ovšem platí nepřímá úměra, tj. se stoupající mírou přesnosti klesá míra úplnosti a naopak. Cílem je používat v informačních systémech takové selekční jazyky, které umožňují dosahovat vysoké míry úplnosti při zachování relativně vysoké přesnosti.

7. Jednotlivé systémy právních informací

7.1 Historie

Z celosvětového hlediska lze počátek historie automatizovaných systémů právních informací zasadit do konce 50. let 20. století, kdy začal profesor Harty v USA pracovat na projektu systému právních informací v oblasti zdravotnictví. Zároveň jako první využil pro vyhledávání v právních textech metodu fulltextu. Nicméně první skutečně plnohodnotný automatizovaný systém právních informací se objevuje až počátkem 60. let, kdy byl uveden do rutinního provozu americký systém LITE, původně financovaný armádou USA. V 70. letech se tento systém rozšířil do celé federální správy a začal být provozován pod zkratkou FLITE (Federal Legal Information Through Electronics) [Novák, 1994b, str. 666]. Náskok Spojených států v oblasti právní informatiky ovšem nebyl natolik markantní, neboť již v roce 1967 je do praxe uveden systém CREDOC vytvořený z iniciativy asociace belgických právníků a federace notářů za vydatné podpory belgického státu. Na rozdíl od amerických systémů ovšem nepracoval s plnými texty právních dokumentů, ale na principu intelektuální indexace pomocí specifického právního thesauru. Systém CREDOC navíc nabízí zajímavou zkušenost s prací ve vícejazyčném prostředí (francouzština a nizozemština), kdy jsou deskriptory thesauru automaticky převáděny i do druhého jazyka, čímž je dosaženo na jazyku nezávislé fungování informačního systému.

Z dalších automatizovaných systémů právních informací, které se postupně objevují na obou stranách Atlantiku, je třeba zmínit alespoň americké systémy JURIS, LEXIS a WESTLAW a evropské systémy Juris, Juridial a CELEX. Evropský a americký přístup k budování velkých systémů právních informací se liší hlavně v roli státu v tomto procesu. V USA jsou obecně dostupné právní informační systémy vytvářeny a provozovány převážně na komerční bázi bez podpory a účasti státu. Důraz se klade hlavně na jejich spolehlivost, jednoduchost a minimalizaci nákladů na údržbu za cenu menší propracovanosti hloubkové struktury [Novák, 1994c, str. 748]. Samozřejmě existují výjimky, i ve Spojených státech jsou

provozovány státní systémy právních informací (např. již zmíněný FLITE nebo JURIS, jehož iniciátorem byly federální justiční orgány). Nicméně nejvýznamnějšími představiteli amerických právních informačních systémů jsou ryze soukromé LEXIS (v současnosti asi nejrozšířenější systém vůbec) či WESTLAW. Evropský přístup chápe poskytování právních informací spíše jako veřejnou službu státu, proto jsou mnohé systémy právních informací podporovány (i finančně) státem. Díky tomu mohou jejich tvůrci investovat více energie do většího propracování struktury databáze a do intelektuálního obohacování textů, včetně budování specifických vyhledávacích nástrojů (na rozdíl od amerických systémů, které se zaměřují hlavně na rozsah svých plnotextových databází). Typickými reprezentanty evropských systémů právních informací jsou německý Juris či francouzský Juridial, na jehož fungování se podílí jak státní sféra (zpracování datové základny, včetně textového obohacení), tak sféra komerční (provoz systému a distribuce dat). Inspirativními specifiky systému Juridial je například doplňování úplných textů soudních rozhodnutí o jejich resumé či víceetapové intelektuální obohacování právních textů. Na půdě Evropských společenství vznikl systém CELEX jako svébytný informační systém evropského práva (podrobněji se mu budeme věnovat v oddílu pojednávajícím o systému EUR-Lex, jenž je jeho nástupcem).

V Československu, podobně jako v jiných státech východního bloku, byl rozvoj právní informatiky oproti západnímu světu opožděn. Již v roce 1963 zde sice vychází stěžejní teoretické dílo Viktora Knappa „O možnosti použití kybernetiky v právu“, ale praktická realizace projektu právního informačního systému na sebe nechá ještě dvě desetiletí čekat. Prvním reálným počinem na poli právní informatiky v Československu se stal „Projekt systému právních informací v SSR“, na jehož řešení se od roku 1974 podílela skupina odborníků jak z informační, tak z právnické sféry. Byli mezi nimi také Jiří Cejpek a Viktor Knapp. Výsledkem jejich práce byl prováděcí projekt systému označeného akronymem ASPI (Automatizovaný systém právních informací), jehož součástí byl Rubrikátor ASPI a Thesaurus ASPI s cca 7500 deskriptory a nedeskriptory [Cejpek, 1997, str. 89]. K praktické realizaci projektu nicméně nakonec hlavně z politických důvodů nedošlo. Od 2. poloviny 80. let pak v Ústavu státu a práva Akademie věd

pracoval specializovaný tým pro experimentální a empirický výzkum v oboru práva za pomoci exaktní metodologie. Jedním z výzkumných úkolů byla například analýza tzv. legislativní inflace v československém právním řádu, na niž navázalo vytvoření experimentální databáze o právních předpisech a souvisejících právně relevantních dokumentech, jež nakonec vedlo k vybudování dokumentografického informačního systému CS LEGSYS. Ten byl vytvářen od roku 1988 a dokončen v roce 1990, o rok později byl pak uveden do rutinního provozu jako právní informační systém rejstříkového typu. Za jeho autory je třeba považovat zejména Františka Cvrčka a Františka Nováka.

Po roce 1989 dochází k několika komerčním realizacím různých automatizovaných systémů právních informací orientovaných na české (resp. nejprve československé) právo. Souběžně probíhaly v letech 1991-1994 také práce na projektu Národního informačního střediska ČR s názvem „Centrální systém právních informací (CSPI)“. CSPI byl koncipován jako komplexní, plnotextové, otevřený a uživatelsky přívětivý online systém všech právních informací v České republice s periodicitou aktualizace 48 hodin [Veselý, 1995, str. 86]. Koncem roku 1994 byl uveden do rutinního provozu pod označením PALLAS (Právní A Legislativní Lingvistický Automatizovaný Systém).

7.2 Výběr systémů

V České republice je v současnosti dostupných relativně hodně produktů právní informatiky využitelných pro odborné uživatele. Smyslem této práce není analýza všech na trhu nabízených systémů právních informací, ale charakteristika a hodnocení pouze několika vybraných, přičemž klíčovými kritérii pro výběr bylo rozšíření systému (tj. počet uživatelů a jejich skladba), jeho funkce, efektivita vyhledávání a případná specifika systému, kvůli nimž by bylo nevhodné konkrétní systém opominout. Proto jsem pro důkladnější popis zvolil dva nejrozšířenější systémy s širokým historickým záběrem dat (sahajícím daleko před rok 1945) pracující s fulltextovou technologií – ASPI a LexGalaxy, jež zároveň mají vlastní poměrně bohatou historii. Význam konkurenčních produktů je řádově nižší, nicméně tato

kapitola pojedná alespoň v hrubých obrysech i o některých z nich. Konečně s ohledem na fakt, že Česká republika vstoupila 1.5. 2004 do Evropské unie, nelze opomenout informační systémy věnované specifickému odvětví evropského a komunitárního práva, proto bud nemalá pozornost věnována systému EUR-Lex a částečně i dalším informačním systémům dostupným zdarma prostřednictvím Internetu.

7.3 ASPI

Obr. 1 Logo systému ASPI

7.3.1 Charakteristika a nástroje systému

ASPI je momentálně dominantním systémem-na českém trhu, je využíván v naprosté většině centrálních státních orgánů, v orgánech územní samosprávy, na právnických fakultách českých universit, v knihovnách i v komerční sféře. Název systému je akronymem pro automatizovaný systém právních informací. Pod touto zkratkou byl od 70. let 20. století vyvíjen systém, k jehož praktické realizaci ovšem v podstatě nedošlo. Současný ASPI je vytvářen od roku 1988 týmem vedeným Zdeňkem Lacinou, Jiřím Vomlelou a Janem Klíchou nejprve na půdě Výzkumného ústavu vodohospodářského, po roce 1989 se pak jeho vývoji věnuje společnost Byll software, jež se roku 2000 sloučila s nakladatelstvím Codex Bohemia. Právním nástupcem obou subjektů se stala akciová společnost ASPI, jež je nyní součástí nadnárodního koncernu Wolters Kluwer International. Systém ASPI byl již v roce 1991 doplněn unikátním lingvistickým modulem umožňujícím kvalitní fulltextové vyhledávání. Tato technologie, vyvinutá ve spolupráci s pracovištěm počítačové lingvistiky MFF UK, dostala název BYLLBASE. Po změnách ve vlastnické struktuře, k nimž došlo v roce 2000,

není zcela jasné, zda je současný systém ASPI stále založen na technologii BYLLBASE či zda do něj byl implementován nový software. Texty legálních dokumentů a publikované judikatury jsou autentické, tj. jsou přebírány z tiskárny Sbírky zákonů. Od roku 2005 je systém ASPI dostupný ve verzi 8, jež přinesla několik užitečných novinek majících za cíl zlepšit a zpřehlednit práci s databázemi, hlavně pak usnadnit cestu k hledanému záznamu a zlepšit orientaci uživatele v záznamech. Přechod na verzi ASPI 8 znamenal také změnu formátu dat – nyní jsou ve formátu XML [ASPI, 2005, str. 9]. Ten umožňuje uživatelům využívat hypertextové odkazy pro rychlejší a snadnější přesun mezi jednotlivými dokumenty a podsystémy. Odstraňuje pevnou šířku textu, který je nově strukturován s cílem zajistit jeho větší přehlednost, a také nabízí nové možnosti exportu textů do textových editorů při zachování jejich původní struktury (vyhledaný záznam tak lze snadno otevřít a dále upravovat v textovém editoru). Verze ASPI 8 dále přinesla nové grafické prvky zjednodušující orientaci v databázi, hlavně pak barevné rozlišení záznamů právních předpisů s ohledem na jejich platnost a účinnost.

Z hlediska časového obsahuje systém ASPI právní předpisy vydané od roku 1786. Při porovnání s databází systému LexGalaxy je ovšem zřejmé, že ASPI neobsahuje záznamy všech starších předpisů, neboť počet záznamů se v obou systémech liší. Ne všechny starší předpisy jsou zastoupeny v podobě plného textu, některé reprezentuje pouze bibliografický záznam. S novostí předpisu nicméně stoupá pravděpodobnost, že bude dostupný taktéž jako úplný text, což aktuálně znamená, že jsou k dispozici všechny předpisy ze Sbírky zákonů od roku 1918 v plnotextové podobě, a to včetně všech vazeb podle standardů ASPI. Předpisy publikované v období od roku 1945 jsou obsahem dvou bází dat – českých předpisů a slovenských předpisů. To umožňuje vyhledávání a porovnávání v právních řádech obou nástupnických států bývalého Československa. Judikatura je zpracovávána od roku 1918 ze všech dostupných pramenů, včetně některých časopisů [Spáčilová, 1999a, str. 114]. Pozoruhodné je zařazení historických judikátů z předválečných sbírek Vážného a Bohuslava. Konečně literárních pramenů jsou zachycena díla od počátku 20. století do současnosti.

System ASPI je tvořen 3 základními podsystémy, jimiž jsou 1) Předpisy, 2) Literatura & Judikatura a 3) Aplikace. Koncepce ASPI vychází z charakteru českého právního řádu, jenž se vyznačuje velkým množstvím právních předpisů a vysokou frekvencí jejich změn. Podsystém Předpisy pokrývá všechny právní předpisy publikované na území ČR kromě předpisů měst a obcí, které jsou obsahem samostatného podsystému MuniASPI. Obsahuje všechny prameny práva, které jsou k dispozici. Je tak naplňován z více než 80 zdrojů, jimiž jsou vedle Sbírký zákonů a Sbírký mezinárodních smluv také resortní předpisy a věstníky (vydávané ministerstvy a dalšími ústředními orgány státní správy), nálezy Ústavního soudu publikované ve Sbírce zákonů, věstníky právních předpisů krajů, předpisy profesních komor a další. Oddíl Judikatura podsystému Literatura & Judikatura zahrnuje zřejmě nejrozsáhlejší přehled rozhodnutí soudů v České republice i dalších zemích. Zachycuje nejen judikaturu, ale též stanoviska soudů, arbitráže apod. Průběžně jsou zpracovávány jak Sbírka rozhodnutí Nejvyššího soudu tak Sbírka rozhodnutí Nejvyššího správního soudu, tedy oficiální sbírky čelných orgánů české soudní moci, excerpovány jsou ovšem i další sbírky judikátů vydávané v ČR. Ve spolupráci s Ústavním soudem jsou dále zařazovány i jeho nálezy a usnesení, a to v předstihu a nad rámec tištěné Sbírký nálezů a usnesení Ústavního soudu. Evropská judikatura je zastoupena rozhodnutími Evropského soudu pro lidská práva, Soudu první instance a Evropského soudního dvora. Oddíl Literatura pokrývá výklady, komentáře a důvodové zprávy k právním předpisům – některé pouze v podobě bibliografického záznamu, jiné ve formě anotace a konečně část také v podobě plného textu. Tento oddíl obsahuje také stanoviska a výklady ústředních orgánů. Z historické literatury jsou podchycena hlavně díla významných právníků, jakými byli např. Rouček, Sedláček nebo Randa. Z hlediska věcného jsou v tomto oddílu zastoupeny hlavně dokumenty z oblasti právnícké a ekonomické. Konečně podsystém Aplikace tvoří menší informační systémy, jejichž databáze mají vztah k právním informacím a právu obecně. Tyto zdroje jsou zpracovávány samostatně a jako samostatné úlohy se také spouštějí z ASPI. Standardní součástí ASPI jsou: Celní sazebník, Použitelná znění předpisů, Smlouva o přistoupení České republiky k Evropské unii a tzv. Zlatý disk (katalog

informací). Z dalších aplikací, které lze dokoupit samostatně, můžeme jmenovat např. MuniASPI obsahující právní předpisy měst a obcí, CMSP – Cenové mapy stavebních pozemků, SKP – Standardní klasifikace produkce, OKEČ – Odvětvová klasifikace ekonomických činností, Kodexy církevního práva CIC a CCEO a další.

Každý záznam v databázi systému ASPI je složen z několika částí, již jsou zde nazývány položky. Položky představují kritéria, podle nichž lze v systému vyhledávat. Položky nabývají v ASPI čtyř podob: 1) odkaz – tato položka přesně udává polohu záznamu v databázi (např. číslo předpisu), 2) seznam – zde existuje konečný seznam možných variant obsahu položky, 3) přepínač – zvláštní případ typu seznam, kdy se volí z malého počtu možností a 4) text – tato položka slouží pro zadání řetězce znaků, který se má vyhledat v plném textu dokumentu nebo v některé jeho popisné části [ASPI, 2005, str. 43]. Některé položky mohou být i kombinovaného typu.

Systém ASPI se primárně nainstaluje s určitým standardním nastavením, které si ovšem konkrétní uživatel může upravit podle vlastní potřeby. Takto je možné si zvolit parametry oken, typu a velikosti písma, barvy či tiskového výstupu. Dále je třeba nastavit rozsah hledání. V podsystému Předpisy lze volit mezi českými, slovenskými a všemi předpisy. Pokud ovšem nemá uživatel zakoupeny slovenské předpisy a přitom nastavil vyhledávání na „všechny“, zobrazí se mu po vyhledání konkrétního řetězce všechny předpisy, včetně slovenských, které však nebudou přístupné v podobě plného textu, ale pouze rejstříkového záznamu. Z lingvistických nástrojů je možné určit, aby systém rozlišoval záporné, a dále lze nastavit vzdálenost slov pro vyhledávání slovních spojení. V podsystému Literatura & Judikatura lze omezit hledání na všechny či pouze vybrané části (tj. literatura, judikatura, uživatelské adresáře) či jejich kombinaci a v podsystému Aplikace lze volit kombinace různých volitelných databází obsažených v systému.

7.3.2 Vyhledávání v systému

Vyhledávání v systému ASPI je rozloženo do tzv. úloh. Každá úloha obsahuje formulář zadání s položkami, prostřednictvím kterých lze

formulovat dotaz, přičemž každý podsystém ASPI má svůj vlastní specifický formulář. V rámci jedné úlohy je možno zadat neomezený počet dotazů. Lze též spustit více úloh najednou a přecházet mezi nimi. Verze ASPI 8 také začala využívat hypertextové odkazy usnadňující a zrychlující přesun mezi jednotlivými dokumenty a podsystémy.

Z oblasti lingvistické podpory využívá systém ASPI rozsáhlého slovníku českého tvarosloví, tzv. lemmatizátoru. Všechna česká slova jsou tak indexována ve svých základních tvarech a rovněž při vyhledávání jsou slova obsažená v dotazu automaticky převedena do základního tvaru a systém nabídne jejich výskyty ve všech možných tvarech. Podchycena je také homonymie – v případě nejasnosti položí systém upřesňující dotaz. Systém dále přesně rozlišuje slovní druhy, což je třeba brát při vyhledávání v potaz a využít případně logických operátorů nebo pravostranného ořezávání (pomocí znaků „=” a „~“). Pro zadání víceslovného dotazu slouží oddělovače slov – mezera (slova budou vyhledána bez ohledu na pořadí) a podtržítka (slova se musí vyskytovat v zadaném pořadí) – a logické operátory „*” (konjunkce, tj. AND) a „+“ (disjunkce, tj. OR). Z věcného hlediska využívá systém ASPI rubrikátoru právních oborů a odvětví, do něhož lze vstoupit pomocí položky „oblast úpravy“ v zadání dotazu.

V podsystému Předpisy lze vyhledávat podle poměrně bohatého spektra kritérií. Jsou jimi 1) číslo předpisu (celé nebo jen jeho začátek), přičemž se rozlišuje zdroj (Sbírka zákonů, Sbírka mezinárodních smluv atd.), 2) název předpisu (až na výjimky není součástí názvu pojem coby druh předpisu), 3) druh předpisu (zákon, vyhláška apod.), 4) autor předpisu (pokud byl předpis vydán více orgány společně, pak jde formálně o jednoho autora), 5) oblast úpravy, 6) specifikace částky Sbírky zákonů nebo jiného zdroje, v které byl předpis publikován, 7) specifikace zdroje, ve kterém byl předpis publikován, 8) posun na časové ose – systém je možné nakonfigurovat tak, aby odrážel stav právního řádu ke zvolenému dni podle data účinnosti předpisů; zobrazí se tak účinné předpisy ve znění platném k danému datu, 9) vymezení časového intervalu – omezuje hledání na zadaný interval, přičemž jako kritérium lze použít datum schválení, nabytí platnosti, nabytí účinnosti, zrušení nebo jejich kombinaci, 10) vztah – vyjadřuje vztah k jinému předpisu (v případě vztahu „prováděcí k“ je možné za číslo předpisu uvést i

paragraf obsahující zmocňovací ustanovení), 11) v textu – plnotextové vyhledávání. Výsledky vyhledávání jsou zobrazovány v několika podobách. První z nich je okno „Seznam“ obsahující seznam čísel a názvů předpisů odpovídajících zadaným kritériím. Toto okno je východiskem pro prohlížení podrobnějších informací o předpisu. Verze ASPI 8 nově využívá barevné odlišení předpisů vzhledem k jejich platnosti a účinnosti – zelená barva označuje platný předpis, který ještě není účinný, červená barva předpis zrušený a černá barva předpis platný a účinný. Druhým oknem jsou „Informace o předpisu“, kde jsou zobrazeny základní informace o konkrétním předpisu, včetně poznámek a odkazu na stejnopis Sbírky zákonů nebo Sbírky mezinárodních smluv. Samotný plný text pak poskytuje okno „Obsah a text předpisu“, které je dělené tak, že v jedné části nezobrazuje seznam paragrafů a nadpisů jednotlivých částí předpisu a v druhé úplný text korespondující s tím, co bylo označeno v obsahu. V každé části okna je možné rolovat samostatně a nezávisle na části druhé. I zde je nově využito barev pro rozlišení, zda je předpis platný a účinný, tentokrát v podobě pruhů v textu záznamu. Novinkou verze ASPI 8 je usnadnění práce při porovnávání různých časových znění textu za pomoci synchronizace oken. Alternativou k tomuto oknu jsou okna „Seznam paragrafů a text předpisu“ a „Oblast úpravy a text předpisu“ pracující na podobném principu. Systém ASPI umožňuje také sledovat hierarchické vztahy mezi předpisy a derogační vazby. Je tedy možné zobrazit pro vyhledané předpisy jejich nadřazené předpisy, předpisy prováděcí, aktivní derogace (tedy změny, které daný předpis provedl v jiných předpisech – výsledkem je seznam všech provedených novelizací), pasivní derogace (tj. novelizace provedené v daném předpisu jinými normami), speciální předpisy (upravující danou problematiku ve zvláštních případech) a subsidiární předpisy. Systém taktéž nabízí vyhledání příslušné judikatury a literatury se vztahem k danému předpisu a konečně i zobrazení obrazových příloh, pokud je předpis obsahuje.

Ve formuláři pro zadání dotazu v podsystému Literatura & Judikatura se vyhledává podle následujících kritérií: 1) závaznost – nabízí se seznam různých stupňů závaznosti dané úpravy (např. obecně závazný, judikatura, publikovaný názor apod.), 2) aktuálnost – týká se pouze literatury a

vyjadřuje aktuálnost úpravy v čase podle data vydání komentáře či stanoviska, 3) územní platnost, 4) datum vydání, 5) autor, 6) pramen (u časopisů a podobných zdrojů), 7) oblast úpravy – věcné zařazení, 8) vztah k předpisu – udává vztah záznamu literatury a judikatury k ustanovení dotčených či souvisejících předpisů, 9) v textu – plnotextové vyhledávání. Výsledek hledání je v tomto podsystému zobrazen podobně jako u předpisů, tedy nejprve ve formě okna „Seznam“, z něhož lze přejít do okna „Informace o záznamu“ či „Text“ konkrétního zvoleného záznamu. Dále lze vyhledávat v samotném vybraném záznamu v jeho plném textu. Systém umožňuje i rychlý přesun do podsystému Předpisy, kde zobrazí ustanovení mající vztah k vyhledaným záznamům judikatury a literatury.

Práce v podsystému Aplikace je podobná vyhledávání ve výše zmíněných modulech, včetně zobrazování výsledků. Každá aplikace má přirozeně určitá specifika. Podsystém MuniASPI je určen hlavně pro potřeby územní samosprávy, nicméně jeho funkce a rozsah ocení i další uživatelé. Tento modul obsahuje všechny právní předpisy hlavního města Prahy od roku 1993 (a výběrově i starší), platné právní předpisy statutárních měst České republiky a většiny dalších obcí, všechny nálezy Ústavního soudu vztahující se přímo k předpisům obcí, cenové mapy stavebních pozemků, vzory smluv, vyhlášek a nařízení obcí apod. Dalším významným modulem je podsystém Eu, který byl do ASPI zařazen v červnu 2005 jako náhrada a podstatné rozšíření dřívější aplikace Vybrané předpisy ES/EU. Tento podsystém obsahuje jak nařízení a směrnice, tak rozhodnutí a judikaturu Evropského soudního dvora i další druhy předpisů a dokumentů. Do podsystému Eu jsou zařazeny informace o veškerých předpisech Evropské unie, které byly publikovány v Úředním věstníku EU od 1.5. 2004. Znění aktů přijatých před tímto datem jsou do podsystému vkládána postupně tak, jak se uveřejňují ve zvláštním vydání Úředního věstníku EU. Veškeré dokumenty jsou zpracovávány podle standardů ASPI, včetně vazeb na české právní předpisy publikované ve Sbírce zákonů. Součástí informace k předpisu je odkaz na jeho plný text dostupný na serveru EUR-Lex, a to na českou, slovenskou, anglickou, německou a francouzskou mutaci. Od května 2006 je zde také možné vyhledávání za pomoci thesauru Eurovoc, k jehož použití získala firma ASPI licenci. K témuž datu obsahoval podsystém Eu více než 14.000

dokumentů. Novými podsystémy jsou dále Usnesení vlády ČR zachycující danou oblast kompletně od roku 1999 do současnosti a výběrově i starší texty, Veřejnoprávní smlouvy obcí ČR, Bibliografie pokrývající knihy a články z právní, daňové, účetní a pracovněprávní oblasti s vazbou na právní předpisy a Vzory obsahující vzory různých smluv, podání apod. včetně komentářů a vazeb na právní předpisy.

Aktualizaci databáze systému ASPI lze zvolit z několika nabízených cyklů – denní s využitím Internetu, týdenní, dvoutýdenní, měsíční, dvouměsíční a tříměsíční. Standardní součástí licence s měsíčním a kratším cyklem aktualizace a verze InternetASPI je služba AsistASPI nabízející odbornou pomoc při vyhledávání prostřednictvím telefonu a emailu. Základní cena systému ASPI činí 20.960 Kč bez DPH.

7.4 LexGalaxy

LexGalaxy

Obr. 2 Logo systému LexGalaxy

7.4.1 Charakteristika a nástroje systému

LexGalaxy je v současnosti zřejmě jediným českým systémem právních informací schopným konkurovat hegemonii systému ASPI. Rozsahem dat i jejich historickým záběrem jsou si oba systémy podobné, nicméně filosofie jejich fungování se do určité míry liší. Tvůrci systému LexGalaxy, jimiž jsou František Cvrček, František Novák a František Brabec, se považují za přímé pokračovatele výzkumného týmu vedeného v 60. a 70. letech Viktorem Knappem. Výsledkem jeho práce se stal projekt ASPI, o němž bylo pojednáno výše. Tento tým se v polovině 80. let 20. století začal věnovat zkoumání tzv. legislativní inflace pod hlavičkou Laboratoře pro využití exaktních metod v právu působící v rámci Ústavu státu a práva Akademie věd. V roce 1989 došlo k vytvoření první databáze informací o právních předpisech, která posloužila ke konstrukci právního informačního

systemu. Ten byl dokončen o rok později a od roku 1991 byl uveden do rutinního komerčního provozu pod názvem CS LEGSYS. Původně šlo o systém rejstříkového typu, který se ovšem od roku 1994 přetvořil na plnotextový systém, který zároveň jako první v České republice využíval technologii hypertextových odkazů. Současně došlo ke změně názvu na LGSYS, který měl vyjadřovat systematický přístup k legislativě i jistou inspiraci americkým systémem LEXIS. Od roku 1995 je systém budován jako skutečně hypertextový. V roce 2000 dochází v souvislosti s uvedením výrazně inovované verze 8 k další změně názvu, tentokrát na Legsys Galaxy. Tato verze představila mnohé nové funkce, například redukční archiv. Koncem roku 2003 dochází k ukončení spolupráce autorského týmu s Ústavem státu a práva Akademie věd České republiky a k založení společnosti Epsilon Data, která plně převzala distribuci i péči o systém a současně uvedla na trh jeho novou verzi pod názvem LexGalaxy (pokud započítáme předchozí verze LEGSYS, jde o verzi číslo 9). Filosofii LexGalaxy se stalo postupné rozšiřování své databáze o dokumenty nemající legislativní povahu, nicméně mající z právního hlediska význam. LexGalaxy je konstruován zejména jako systém určený pro právníky, neboť hlavně ti mohou ocenit některé jeho speciální funkce. Možná i to je důvodem jeho menšího rozšíření mezi uživateli, kterými jsou hlavně ministerstva, magistráty měst, soudy, advokátní kanceláře apod. Rozsahem klientů nicméně dosti zaostává za výše popsaným systémem ASPI.

Ve srovnání se svým konkurentem má LexGalaxy podobně rozsáhlé historické pokrytí dokumentů, jeho databáze zasahuje až do roku 1784 a obsahuje dokonce některé ještě starší významné právní památky. Starší právní dokumenty jsou ovšem zastoupeny pouze v podobě rejstříkových záznamů. Tento rejstřík právních předpisů je nicméně velmi kvalitně zpracován a strukturalizován, neboť zachycuje kromě identifikačních údajů předpisů také vazby mezi nimi, tj. derogace, novelizace, nadřazenost, vztahy základních a prováděcích předpisů a odkazy na judikáty. Dále je každý předpis věcně zaříděn. V podobě plného textu jsou pak zachyceny dokumenty platného práva a výběrově též dokumenty starší. Judikatura je zastoupena kompletní sbírkou plných textů nálezů a usnesení Ústavního soudu a dále soudními rozhodnutími publikovanými v oficiálních sbírkách

od roku 1950, přičemž judikáty vydané od 70. let 20. století jsou v podobě plných textů. Výběrově je též zpracována historická judikatura, většinou zastoupená právními větami rozhodnutí. Systém zachycuje i více než 20.000 soudních rozhodnutí, která nebyla publikována v oficiálních sbírkách. V databázi jsou dále zachyceny důvodové zprávy k zákonům, Finanční zpravodaj od roku 1990 (včetně plných textů od roku 1993), věstníky ústředních orgánů státní správy a dalších úřadů, věstníky krajů, Sběrka kárných rozhodnutí České advokátní komory, Cenový věstník, rozhodčí pravidla vybraných rozhodčích soudů, rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, vybraná legislativa ES/EU, včetně judikatury Evropského soudního dvora, správní rozhodnutí komisí, ministerstev, úřadů apod. a nově také některé odborné časopisy. Systém přirozeně zachycuje československé právo před rokem 1993, ovšem při vyhledávání v něm nelze zvlášť vyčlenit stávající platné slovenské právo pocházející z tohoto období. Slovenské právo od roku 1993 systém LexGalaxy neobsahuje.

Poměrně neotřele přistoupili autoři LexGalaxy k pojetí platnosti právních předpisů. V systému totiž vydělují pouze výslovně zrušené předpisy, ostatní jsou považovány za nezrušené. Tento přístup stojí na zásadě reinterpretační zakazující vkládat implicitně do systému věcné interpretace jeho tvůrců [Cvrček, 1998, str. 136]. Výklad generálních derogačních klauzulí je tak ponechán na uživateli. Na druhé straně ovšem LexGalaxy nabízí neoficiální úplná znění vybraných významných předpisů, která jsou číslována zvláštní číselnou řadou pro odlišení od oficiálních záznamů. Po každé novelizaci tak vzniká nové konsolidované znění daného předpisu.

7.4.2 Vyhledávání v systému

Základní ideou plnotextové databáze systému LexGalaxy je důsledná strukturalizace dokumentů. Základní jednotkou se tak stal nikoliv celý předpis, ale jednotlivý paragraf. To umožňuje efektivní vyhledávání v gramatických i právních strukturách dokumentů. Druhým východiskem pro konstrukci systému se stala hypertextová technologie, která umožňuje snadno zachytit vazby mezi jednotlivými dokumenty a jejich paragrafy, včetně vazeb na judikaturu. Prostým kliknutím na odkaz v textu lze zobrazit

další dokument, a to i v různých časových zněních. Systém rozlišuje několik typů odkazů – změna, změna z novely, změna z úplného znění, zrušení, zmocnění, citace, citace judikátem a citace důvodovou zprávou. Hypertext samozřejmě funguje oboustranně.

Samotné vyhledávání v systému se děje v několika režimech. Těmi jsou 1) CS nabízející skloňování a časování hledaných výrazů a jejich překlad do slovenštiny, 2) Řetězec – hledá zadané slovo jako řetězec znaků, tj. za text považuje i operátory apod., 3) Tvar – hledá jen zadaný tvar slova, 4) Fix – hledá vše začínající na zadaný řetězec, jde tedy o pravostranné ořezávání, 5) Kmen – vyhledává vše, co má stejný kmen jako zadané výrazy, čili celou kmenovou skupinu se všemi příponami i předponami a 6) Lemma znamenající, že systém zohledňuje ohýbání slov včetně změn kmene, tj. vyhledá celou skupinu výrazů. Při vyhledávání slovního spojení je možné zvolit stejný režim pro celý výraz nebo pro každé slovo režim jiný. LexGalaxy používá vedle logických booleovských operátorů AND, OR a NOT také proximitní operátory pro určení maximální vzdálenosti hledaných slov od sebe, včetně možnosti zadat přesnou konkrétní vzdálenost. Pro vyhledávání přesných frází se užívá mezi slovy podtržítko. LexGalaxy používá pro označení filtru vyhledávání termín „podmínka“. Mezi podmínky náleží typ předpisu, autor, publikační platforma, věcná hesla (zvláště u právních předpisů i u judikatury), rok vydání, historický filtr obrážející datum účinnosti předpisu, číslo předpisu nebo paragrafu, zkratka předpisu, název dokumentu, platnost (jen opravdu platné, jen aktuální znění, neplatné, všechny), jednací číslo, číslo důvodové zprávy a právní odvětví. Klíčové je ovšem fulltextové vyhledávání kombinované s gramatickými a právními strukturami, což umožňuje dosáhnout větší efektivity hledání a lepších výsledků. Na úrovni gramatických struktur systém rozlišuje celý dokument, větu a část věty. Právní struktury jsou zastoupeny těmito typy: dokument, paragraf, nejmenší část, nadpis části – rubrika, právní věta v judikátu, jednací číslo, příloha, nadpis přílohy, referent, číslo, typ, autor, název dokumentu, poznámka, podpis, související předpisy, související ustanovení, z judikatury, vložený nadpis, literatura, vysvětlivky, pojmy ve vysvětlivkách, nadpisy. Při fulltextovém vyhledávání lze nastavit režim Lemma, Kmen, Tvar nebo Fix. Systém také umožňuje vyhledávat podle

kombinace podmínek, jak již bylo naznačené výše. Judikaturu lze prohledávat zvláště, hledání je možno omezit i pouze na právní větu rozhodnutí, číslo jednací a číslo z oficiální sbírky, k dispozici je též věcné třídění. Nálezy Ústavního soudu představují speciální kategorii. Tou jsou též tzv. D-pokyny Ministerstva financí. Podmínky vyhledávání, tj. dotazy, si uživatel může ukládat pro pozdější potřebu.

Po vyhledání podle zadané podmínky je uživateli nabídnut seznam dokumentů v podobě děleného okna. V jeho horní části jsou základní informace o prvním nalezeném dokumentu, v dolní části pak čísla dalších vyhledaných dokumentů s údajem o jejich platnosti a dostupnosti úplných textů. Přechodem na další číslo získáme opět jeho základní údaje. Pokud je daný dokument dostupný v podobě plného textu, lze jej zobrazit. Dále je možné zobrazit nadřazené a prováděcí předpisy a pasivní a aktivní derogace. Veškeré záznamy lze zobrazovat dynamicky, tj. systém zobrazí veškeré navolené informace v několika oknech a při přesunu na jiný dokument je automaticky aktualizuje. Díky hypertextovým vazbám mezi jednotlivými paragrafy se pak otevírá cesta k dohledání dalších relevantních informací, včetně judikatury. V textu nalezeného dokumentu je také možné hledat jiný výraz, než byl ten původně formulovaný. Specifikem systému LexGalaxy a jedinečnou pomůckou pro několikasupňové hledání je tzv. redukční archiv, kam může uživatel přesunout různé vybrané dokumenty a tak si vytvořit svou vlastní databázi určenou pro vyhledávání. Nalezené dokumenty je samozřejmě možné exportovat ze systému ve formátu RTF.

Periodicita aktualizace systému je zatím jeho slabou stránkou, neboť nejkratší periodou je měsíční aktualizace. Dále je možné zvolit aktualizaci dvoutříměsíční a tříměsíční. Základní cena systému LexGalaxy činí 30.000 Kč bez DPH.

7.5 Další české systémy právních informací

Jak již bylo řečeno výše, převažujícími systémy právních informací na českém trhu jsou ASPI a LexGalaxy. Nicméně vedle těchto dvou hegemonů existují i další systémy, které stojí alespoň za krátkou informaci. Patrně nejvýznamnějším z nich je systém LexDATA, který je přímým nástupcem

systému Justis uvedeného do provozu v roce 1998. Koncem roku 2002 jej převzalo nakladatelství C.H.Beck. Jedná se o moderní informační systém vystavěný na databázové platformě Lotus Notes, obsahující poměrně značné množství dokumentů jak z oblasti právních předpisů, tak judikatury a související právní literatury. Zahrnuje právní předpisy publikované ve Sbírce zákonů od roku 1918 a vybrané starší předpisy, dokumenty ze Sbírky mezinárodních smluv, judikaturu obsaženou v oficiální Sbírce soudních rozhodnutí a stanovisek a další judikaturu na základě doporučení soudců Nejvyššího soudu České republiky od roku 1961, Sbírku nálezů a usnesení Ústavního soudu, historickou judikaturu Evropského soudu pro lidská práva, judikaturu z Vážného sbírky, právní předpisy místní samosprávy, Celní sazebník, dokumenty z věstníků a zpravodajů ministerstev a dalších ústředních úřadů a v neposlední řadě také právní předpisy ES/EU. Vyhledávání v systému je fulltextové, ovšem práce s databází trpí některými omezeními programu Lotus Notes. Během vyhledávání má uživatel možnost vytvářet si vlastní databáze a zefektivnit tak celý proces. K usnadnění vyhledávání v dokumentech ES/EU slouží oficiální synonymický thesaurus Eurovoc. Systém využívá logických operátorů AND a OR, dále proximitní operátor NEAR a umožňuje také omezit hledání daných výrazů na jeden odstavec či větu dokumentu. Z vazeb zachycuje prováděcí předpisy, vztahy s předpisy ES/EU, aktivní i pasivní derogace a související judikáty. Značnou kvalitou systému LexDATA je možnost denní aktualizace databáze prostřednictvím Internetu.

Dále je vhodné připomenout systém Právní Info Disk, který je také univerzálním systémem právních informací, i když s omezeným rozsahem. Jeho databáze zahrnuje všechny právní předpisy publikované ve Sbírce zákonů od 1.5. 1945, soudní rozhodnutí z oficiálních sbírek, předpisy publikované ve Finančním zpravodaji a tzv. D-pokyny Ministerstva financí ČR. Dokumenty jsou dostupné ve formě plných textů a i vyhledávání je založeno na fulltextové technologii. Význam dalších systémů je již skutečně marginální, proto postačí, když uvedeme, že na trhu jsou dále systémy EPIS, Účetní poradce, Profidata, Winlex, Konzultant a další.

7.6 EUR-Lex a další informační systémy evropského práva

Obr. 3 Logo systému EUR-Lex

Vzhledem ke skutečnosti, že se Česká republika stala 1.5. 2004 členským státem Evropské unie, je třeba věnovat pozornost také informačním systémům zaměřeným na evropské a komunitární právo. To sice tvoří obsah některých českých systémů právních informací (ASPI, LexGalaxy, LexDATA), nicméně většinou pouze ve výběrové podobě. Navíc nejsou zachycena všechna jazyková znění dokumentů. Prvním z informačních systémů evropského práva se stal CELEX. Původně (v 70. letech 20. století) byl vytvořen pouze pro potřeby institucí Evropských společenství, ale od roku 1981 je veřejně přístupný [Love, 1998, str. 2]. Do roku 2004 šlo pouze o licencovaný úplatný přístup, nově je databáze CELEXu dostupná bezplatně. CELEX se stal velmi kvalitním dynamickým systémem umožňujícím pokročilé fulltextové vyhledávání, k dispozici je též vícejazyčný synonymický thesaurus Eurovoc. Na počátku 21. století bylo rozhodnuto o rekonstrukci systémů zpřístupňujících komunitární právo. Podle původního plánu Komise ES měly vzniknout dva elektronické systémy CELEX a EUR-Lex a tištěný Soupis platných právních předpisů jako derivát CELEXu. CELEX měl zahrnovat minulou i současnou legislativu, EUR-Lex pak pouze platné dokumenty. Nakonec ovšem bylo rozhodnuto jinak – došlo k otevření nového systému EUR-Lex, který se sloučil s databází CELEXu, a zároveň byly zakonzervovány staré verze původního EUR-Lexu a CELEXu. Ke sloučení databází EUR-Lex a CELEX došlo 1.11. 2004, což znamenalo, že od 1.1. 2005 již CELEX není doplňován a je nadále k dispozici pouze v podobě dostupné k tomuto datu. Nový systém EUR-Lex se snaží navázat na předchozí zkušenosti z fungování CELEXu, proto přejal i některé z jeho utilit.

EUR-Lex je přístupný bezplatně prostřednictvím Internetu na stránkách eur-lex.europa.eu. Umožňuje online přístup k posledním vydáním Úředního věstníku EU, konkrétně sériím L (legislativa) a C (komunikace, přípravné práce a informace). Celkově má uživatel možnost vyhledávat a prohlížet plné texty Úředního věstníku EU vydané od roku 1998. Databázi EUR-Lexu ale tvoří především plné texty dokumentů evropského a komunitárního práva, a to primárního (smlouvy) i sekundárního, včetně judikatury Evropského soudního dvora a Soudu první instance. Dále jsou k dispozici přípravné legislativní dokumenty a parlamentní otázky. Systém zpřístupňuje také tzv. konsolidované texty platné evropské legislativy. Jde o seskupení stávajících jednotlivých textů a jejich změn a dodatků do jednoho integrálního celku, který ovšem nemá právní závaznost. V úplnosti jsou nyní do EUR-Lexu zahrnuty tyto texty vytvořené od poloviny roku 2003.

Nový systém EUR-Lex rozhodně není ochuzenou a nekompletní verzí databáze CELEX, jak by se možná mohlo zdát těm, kteří měli s jejím fungováním zkušenosti. Naopak, nabízí uživatelům některé nové možnosti vyhledávání. Předně obsahuje dokumenty komunitárního práva v 9 nových oficiálních jazycích Evropské unie. Pravdou ovšem je, že konsolidované texty jsou překládány postupně a proto ještě stále nejsou všechny k dispozici ve všech 20 jazycích [Barthe, 2005b]. Ze systému CELEX byly přejaty mnohé funkce usnadňující vyhledávání – vícejazyčný thesaurus Eurovoc, možnost kombinovat hledání ve více oddílech databáze, zobrazování historie vyhledávání, dvojí vizualizace téhož textu v různých jazykových verzích na jedné obrazovce a hlavně ošetření vazeb mezi jednotlivými dokumenty pomocí hypertextu. Lze tak zobrazit dokumenty odvozené od téhož právního textu nebo texty citující tento dokument. Jisté problémy v této souvislosti stále přetrvávají, neboť nový EUR-Lex kompletně proměnil URL všech dokumentů, které zahrnuje. Ještě větším nedostatkem je absence formuláře pro pokročilé vyhledávání. Systém CELEX nabízel dva módy hledání – jednoduché a pokročilé. Tento princip byl přejat i do EUR-Lexu, ovšem v současnosti je možné využívat pouze jednoduché hledání. Odkaz na formulář pokročilého hledání je dosud neaktivní, i když provozovatel systému slibuje, že bude brzy k dispozici. Vyhledávací robot systému EUR-Lex je také poměrně pomalý, což je dáno zřejmě i

nedostatečnou kapacitou připojení k Internetu. Rovněž chybějí metadata mnohých dokumentů, což znesnadňuje jejich nalezení. Formulář jednoduchého vyhledávání je ve srovnání se starým systémem CELEX zbytečně komplikovaný. Konečně při zobrazování vyhledaných dokumentů chybí u mnoha z nich odkaz na jejich text ve formátu PDF. Předností systému EUR-Lex je naopak periodicita jeho aktualizace (denně), dostupnost zdarma prostřednictvím Internetu, rozsah databáze a vícejazyčnost. EUR-Lex do sebe zahrnul mnohé databáze, které byly dříve dostupné samostatně. Jde například o databázi Curia obsahující judikaturu Evropského soudního dvora, databázi PreLex sledující přípravné legislativní práce (návrhy legislativních aktů, rozhodnutí institucí, připomínky, závěry mezistátních jednání apod.) či bibliografickou databázi SCAD.

Z nových projektů podporovaných Evropskou unií bych ještě rád zmínil připravovanou databázi Caselex, jejímž posláním bude poskytovat přístup k judikatuře členských států EU týkající se aplikace komunitárního práva. Záznamy budou v originálním jazyce rozhodnutí, ale k dispozici by měl být automatický překladač. Tento projekt je sice částečně financován Evropskou komisí, nicméně přístup do systému bude placený [Barthe, 2005a]. Na filosofii EUR-Lexu navazuje dále systém N-Lex uvedený do experimentálního provozu v dubnu 2006. Jeho posláním je zajistit jednotný přístup ke zdrojům národního práva členských států Evropské unie. Jeho vyhledávací maska je propojena v každém státě s jednou databází právních informací přístupnou na Internetu. Kvalita těchto národních systémů samozřejmě kolísá. Momentálně je N-Lex k dispozici v 11 jazykových mutacích.

8. Porovnání systémů

Než se pustíme do srovnávání výše analyzovaných systémů, je třeba připomenout, že každý informační systém může poskytovat jen takové služby, pro něž jsou k dispozici dostatečně přesná a aktuální data, jejichž pořizování nesmí být nadměrně pracné [Král, 1998, str. 35]. Přirozeně tedy nelze dosáhnout vyšší kvality řešení, než jakou umožňují data. Ač by se mohlo zdát, že právní informace jsou pro tvůrce systémů pracujících s nimi poměrně snadno dostupné, platí tento poznatek pouze o části dat. Existují významné právní informace obsažené v dokumentech, které jsou obtížně dostupné a tudíž často ignorované. Jde kupříkladu o místní normotvorbu, interní normativní instrukce, nemalou část judikatury apod. Kvalita konkrétního systému právních informací tedy závisí také na tom, jak jsou si s uvedeným problémem schopni jeho tvůrci a provozovatelé poradit.

V předchozí kapitole jsem se věnoval popisu a analýze hlavně dvou dominantních českých systémů právních informací, proto se i následující srovnání bude týkat převážně systémů ASPI a LexGalaxy. Nejprve se budu věnovat hodnocení systému jako celku. Oba systémy zahrnují celý právní řád České republiky, včetně historických a neplatných dokumentů, a to zpětně až do 2. poloviny 18. století. Mírou zastoupení plných textů dokumentů se liší (i když jde o starší dokumenty – platné jsou k dispozici v podobě plného textu všechny), mírně zde dominuje systém ASPI. Ten také uživateli nabízí i slovenské právní dokumenty vydané po roce 1992 (které v LexGalaxy chybí), včetně možnosti odděleného vyhledávání v obou databázích. Z hlediska hardwarových i softwarových nároků jsou oba systémy takřka totožné a i jejich cenová politika je podobná.

Přejdeme ke konkrétním uncím systémů. ASPI důsledně rozlišuje podsystémy právních předpisů a judikatury a literatury, LexGalaxy zvolil naopak jinou filosofii nabízející jako celek souhrn dokumentů, z nichž lze při vyhledávání vydělovat jednotlivé kategorie. V pokrytí oblasti právních předpisů se systémy příliš neliší, což je přirozené, neboť oba apriori zahrnují celé platné právo. Ovšem již v aplikačních dokumentech jsou zřejmé rozdíly. ASPI zpracovává mnohem větší podíl judikatury než LexGalaxy,

navíc spolupracuje s Ústavním soudem a dává tak k dispozici jeho nálezy a usnesení v předstihu proti oficiální sbírce. LexGalaxy naopak umožňuje přístup k judikatuře Evropského soudu pro lidská práva. Taktéž v oblasti literárních dokumentů je zřejmý větší rozsah databáze systému ASPI, LexGalaxy na podstatné zpracování tohoto typu dokumentů takřka resignoval. Dokumenty evropského a komunitárního práva jsou zastoupeny v obou systémech, a to v podobě oddělené databáze, kterou lze prohledávat samostatně. Nicméně uživatel hledající některý z dokumentů evropského práva by se měl taktéž obrátit na systém EUR-Lex, zvláště pokud potřebuje porovnávat více jazykových verzí téhož textu. Rozhodně nelze doporučit, aby se spoléhal pouze na informace poskytované domácími systémy právních informací. Další specifickou oblastí je místní normotvorba. Systém ASPI ji začal od své verze 8 nabízet v samostatném podsystému MuniASPI, který má poměrně značný záběr dat. Naopak LexGalaxy této oblasti dosud nevěnuje patřičnou pozornost. Z uživatelského hlediska je důležitá také aktuálnost poskytovaných dat. Zde je jasně lepší nabídka ASPI, neboť tento systém umožňuje až denní aktualizaci. Oproti tomu nejkratší periodičita aktualizace databáze LexGalaxy je měsíční, což považuji v současnosti za hrubě nedostatečné. Dalším podstatným hlediskem je strukturalizace dat v databázi a postižení vazeb mezi jednotlivými dokumenty. Této výzvy se lépe zhostil systém LexGalaxy, který je již od počátku budován na základě hypertextové technologie umožňující oboustranné odkazy mezi dokumenty i jejich částmi. ASPI hypertext využívá až od své verze 8, ovšem bohužel nikoliv pro postižení vztahů speciality mezi předpisy a derogačních vazeb. Taktéž vazby mezi judikáty a předpisy jsou zpracovávány mechanicky. Oba systémy dále užívají věcné třídění i mnohé lingvistické nástroje, hlavně pak techniku lemmatizace pro efektivnější vyhledávání s ohledem na pružnost českého jazyka. Lemmatizátory obou systémů se přitom zdají být podobně účinné. Vyhledávání obecně v jednotlivých systémech obráží některé jejich specifické charakteristiky, nicméně v principu je založeno podobně. Systém ASPI je snad poněkud přívětivější i pro nepoučeného uživatele (ostatně s ním pracují i neprávnické, i když jeho plné funkce ocení nejspíš pouze činný právník), v LexGalaxy je v tomto ohledu zřejmé, že jeho cílovými uživateli jsou převážně profesionální právníci. Oba systémy taktéž nabízejí různé

formy individualizované práce s dokumenty, počínaje nastavením systému až po zvláštní funkce. Těmi jsou v LexGalaxy například možnost tvorby tzv. redukčního archivu, v ASPI zase možnost vkládat do databáze vlastní záznamy. V obou systémech lze ukládat dřívější dotazy pro pozdější využití, oba taktéž disponují kvalitní nápovědou. Pro potenciálního uživatele je rovněž významné, jakým způsobem s ním komunikuje dodavatel systému a jak se veřejně prezentuje. Z tohoto srovnání vychází mnohem lépe společnost ASPI, jejíž celková kultura komunikace s klientem je na vyšší úrovni než v případě systému LexGalaxy, na jehož internetových stránkách chybí například volně dostupný manuál systému i přehledná prezentace jeho funkcí. Celkově lze oba zmíněné systémy považovat za užitečné nástroje pomáhající profesionálním uživatelům působícím v českém prostředí k orientaci v oboru práva.

9. Závěr a vize budoucího vývoje

Z hlediska budoucího vývoje na poli právní informatiky je zřejmé, že se i zde bude stále více prosazovat umělá inteligence jako jeden z nástrojů pro budování expertních systémů. Vzhledem k tomu, že právo samo do značné míry pracuje s jazykem, můžeme očekávat nástup pokročilých technologií založených na zpracování přirozeného jazyka a ovládnutí dalších lingvistických nástrojů. Právní informatika bude stále více pronikat do různých oblastí, umožní celostní systémové chápání práva, včetně jeho historické perspektivy a srovnání s jinými právními řády, prosadí se ve vyšší míře v legislativní činnosti i v oblasti aplikace a měla by také napomáhat zvyšování všeobecného povědomí veřejnosti o právním řádu. Z technologického aspektu patří budoucnost expertním systémům budovaným na základě hlubinné struktury právního jazyka a pracujícím se sémantikou na úrovni právních pojmů.

Seznam použité literatury:

1. *ASPI* [online]. Praha : ASPI, c2005 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.aspi.cz>>.
2. ASPI. *ASPI : uživatelská příručka pro verzi ASPI 8*. Praha : ASPI, 2005. 92 s.
3. BARTHE, Emmanuel. Caselex : un nouveau parmi les projets européens de bases de données juridiques. In *Precisement.org : Un blog pour l'information juridique* [online]. Paris : Emmanuel Barthe, 10 juin 2005 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.precisement.org/blog/article.php3?id_article=99>.
[= Barthe, 2005a]
4. BARTHE, Emmanuel. The new EUR-Lex : more languages, but less functionalities. In *Precisement.org : Un blog pour l'information juridique* [online]. Paris : Emmanuel Barthe, 3 novembre 2005 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.precisement.org/blog/article.php3?id_article=130>.
5. BARTHE, Emmanuel. Nouveau portail EUR-Lex : ce qu'on gagne, ce qu'on perd. In *Precisement.org : Un blog pour l'information juridique* [online]. Paris : Emmanuel Barthe, 22 décembre 2005 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.precisement.org/blog/article.php3?id_article=68>.
[= Barthe, 2005b]
6. BARTHE, Emmanuel. Le principe de disponibilité des données publiques : mythe ou réalité? In *Precisement.org : Un blog pour l'information juridique* [online]. Paris : Emmanuel Barthe, 2 janvier 2006 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.precisement.org/blog/article.php3?id_article=2>.

7. BOGUSZAK, Jiří; ČAPEK, Jiří; GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 2. vyd. Praha : ASPI, 2004. 347 s. ISBN 80-7357-030-0.
8. BRABEC, František. (Ne)Dosažitelnost informací o právu EU a ES v České republice. In *Inforum 2002*, 20.-23.5. 2002 [online]. Praha : Albertina icome, VŠE, 2002 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/inforum2002/prednaska1.htm>>.
9. CEJPEK, Jiří. *Úvod do právní informatiky*. Praha : Karolinum, 1997. 94 s. ISBN 80-7184-336-9.
10. CEJPEK, Jiří. *Informace, komunikace a myšlení : úvod do informační vědy*. 2. vyd. Praha : Karolinum, 2005. 233 s. ISBN 80-246-1037-X.
11. CVRČEK, František. Informační systém LEGSYS pro Windows verze 1. *Právník*. 1998, roč. 137, č. 2, s. 135-150.
12. CVRČEK, František; NOVÁK, František. *Základy právní informatiky*. Brno : Masarykova universita, 1992. 99 s. ISBN 80-210-0533-5.
13. CVRČEK, František; NOVÁK, František. Výzkum v oboru právní informatiky. *Právník*. 1996, roč. 135, č. 2, s. 153-162.
14. DUERO, Michael. Public Access to European Documents. In *Inforum 2003*, 27.-29.5. 2003 [online]. Praha : Albertina icome, VŠE, 2003 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Duero_Michael.pdf>.
15. *EPRAVO.CZ* [online]. Praha : epravo.cz, 1999- [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.epravo.cz>>.

16. *EUR-Lex* [online]. Luxembourg : OPOCE, [2005] [cit. 2006-08-10].
Dostupný z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu>>.
17. *Expertise des systèmes d'information : mensuel du droit de l'informatique et du multimédia* [online]. Paris : Celog, 1989- [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.celog.fr/expertises/>>.
18. GERLOCH, Aleš. *Teorie práva*. 3. vyd. Plzeň : Aleš Čeněk, 2004. 343 s. ISBN 80-86473-85-6.
19. GRÁSGRUBER, Miloš. *Právní informační software* [online]. I. díl. Praha : CCB, 2003 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.systemonline.cz/site/prehledy_systemu/ps_pis1.htm>.
20. GRÁSGRUBER, Miloš. *Právní informační software* [online]. II. díl. Praha : CCB, 2003 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.systemonline.cz/site/prehledy_systemu/ps_pis2.htm>.
21. HOUSE, Hayley. An Introduction to JUSTIS European Information Databases. In *Inforum 2002*, 20.-23.5. 2002 [online]. Praha : Albertina icome, VŠE, 2002 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/inforum2002/english/prednaska74.htm>>.
22. HRADILOVÁ, Jitka. Zjednodušená legislativa Evropské unie a její prezentace na Internetu. In *Inforum 2003*, 27.-29.5. 2003 [online]. Praha : Albertina icome, VŠE, 2003 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/inforum2003/prispevky/Hradilova_Jitka.pdf>.
23. HUDSON, Grace. EU Law on the Internet. In *Inforum '99*, 18.-20.5. 1999 [online]. Praha : Albertina icome, VŠE, 1999 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW

: <<http://www.inforum.cz/inforum99/prednasky/hudson.htm>>.

24. KNAPP, Viktor et al. *Tvorba práva a její současné problémy*. Praha : Linde, 1998. 462 s. ISBN 80-7201-140-5.
25. KOŘENSKÝ, Jan; CVRČEK, František; NOVÁK, František. *Juristická a lingvistická analýza právních textů : právněinformatický přístup*. Praha : Academia, 1999. 171 s. ISBN 80-200-0730-X.
26. KRÁL, Jaroslav. *Informační systémy : specifikace, realizace, provoz*. Veletiny : Science, 1998. 358 s. ISBN 80-86083-00-4.
27. KRECHT, Jaroslav. Expertní systémy v oblasti práva. *Čs. informatika*. 1989, roč. 31, č. 11, s. 325-326.
28. KRECHT, Jaroslav. Právní informatika a možnosti jejího dalšího rozvoje. *Právník*. 1998, roč. 137, č. 4, s. 280-289.
29. LANE, Nicki. Linking European Union Legislation & Case Law. In *Inforum '99, 18.-20.5. 1999* [online]. Praha : Albertina icome, VŠE, 1999 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.inforum.cz/inforum99/prednasky/lane.htm>>.
30. LEITH, Philips; MCCULLAGH, Karen. Developing European Legal Information Markets based on Government Information. *International Journal of Law and Information technology* [online]. 2004, vol. 12, no. 3 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://ijlit.oxfordjournals.org/cgi/content/abstract/12/3/247>>.
31. *LexDATA* [online]. Praha : C.H.Beck, [2002] [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <<http://www.lexdata.cz>>.

32. *LexGalaxy : právní informační systémy* [online]. Praha : Epsilon Delta, [2000] [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.lexgalaxy.cz>.
33. LOVE, Jon. *EU Law Databases : Are You Missing Something?* In *Infomedia '98, 20.-22.5. 1998* [online]. Praha : Albertina icome, 1998 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/infomedia98/pdf/context.pdf>.
34. LYYTIKÄNEN, Virpi; TIITINEN, Pasi; SALMINEN, Airi. *Challenges for European legal Information retrieval* [online]. Jyväskylä : University of Jyväskylä, 2000 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.cs.jyu.fi/~airi/papers/IFIP-2000.pdf>.
35. MALÝ, Jaroslav V. *Teorie systémů I*. 3. vyd. Hradec Králové : Gaudeamus, 2003. 67 s. ISBN 80-7041-821-4.
36. NOVÁK, František. *Společenský informační systém a právo – několik úvah. Právník*. 1994, roč. 133, č. 4, s. 349-356. [= Novák, 1994a]
37. NOVÁK, František. *Některé významné velké právní informační systémy. Právník*. 1994, roč. 133, č. 7, s. 666-676. [= Novák, 1994b]
38. NOVÁK, František. *Architektura a provoz velkých právních systémů – evropský a americký přístup. Právník*. 1994, roč. 133, č. 8, s. 746-750. [= Novák, 1994c]
39. NOVÁK, František. *Právně lingvistická podpora legislativy s využitím právní informatiky. Právník*. 1997, roč. 136, č. 3, s. 221-229.

40. PALIVEC, Jiří. Informační systém aproximace práva. In *Inforum* '99, 18.-20.5. 1999 [online]. Praha : Albertina icome, VŠE, 1999 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.inforum.cz/inforum99/prednasky/palivec.htm>.
41. PESTER, David. *Finding Legal Information : A Guide to Print and Electronics sources*. Oxford : Chandos, 2003. 118 s.
42. ROZKOT, František. *Právo na Internetu*. Praha : Český institut pro integraci Evropské unie, c2004 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: http://www.naseevropa.cz/portal/port_data.nsf/927b725e08d36a78c1256ea62/e4db426731b92000c1256eb5005fb010?OpenDocument
43. ROZNOVSCHI, Mirela. *Guide To European Legal Databases*. LLRX, 2000 [cit. 2006-08-10]. Dostupný z WWW: <http://www.llrx.com/features/euroopenw.htm>.
44. SPÁČILOVÁ, Danuše. Nejen pro právníky : ASPI. *Chip*. 1999, roč. 9, č.3, s. 114-117. [= Spáčilová, 1999a]
45. SPÁČILOVÁ, Danuše. Nejen pro právníky : LEGSYS. *Chip*. 1999, roč. 9, č.2, s. 118-120. [= Spáčilová, 1999b]
46. TICHÝ, Luboš; ARNOLD, Rainer; SVOBODA, Pavel; KRÁL, Richard. *Evropské právo*. 3. vyd. Praha : C.H.Beck, 2006. XVIII, 879 s. Právnícké učebnice. ISBN 80-7179-430-9.
47. VESELÝ, Jaroslav. Aspirace Centrálního systému právních informací. *I'95*. 1995, roč. 37, č. 4, s. 86-89.

48. VLASÁK, Rudolf; BULÍČKOVÁ, Soňa. *Základy projektování informačních systémů*. Praha : Karolinum, 2003. 144 s. ISBN 80-246-0727.

49. WIENER, Norbert. *Kybernetika a společnost*. Praha : ČSAV, 1963. 216 s.